

TANULMÁNYOK

MAROSI ENDRE

TÖRÖK VÁROSTROMOK MAGYARORSZÁGON, II. SZULEJMÁN KORÁBAN

I. A várharcok értékelésének néhány problémája

A Török Birodalom és a Magyar Királyság közötti hosszú egyensúlyi időszak megváltozása II. Szulejmán uralkodásának kezdetén háborút eredményezett. A terjeszkedő oszmán állam sorozatos hadjáratok során szétzúzta az önálló Magyarországot, kialakította annak déli és középső területén a török hódoltságot.

A magyar állam nem rendelkezett a hatékony védekezés eszközeivel. A török főerőket egyszer próbálták csatában megverni: Mohácsnál. Nem javult lényegesen a helyzet I. Ferdinánd trónralépte után sem. A háborúk fő súlya a várakra nehezedett. Ellenállásuk lefékezte a török hódítást, a XVI. század közepén pedig — a nemzetközi erőviszonyok rendszerébe illeszkedve — behatárolta azt. Kialakult a török elleni harc stratégiája: a végvár és a mozgó sereg együttes alkalmazása, aktív védelem keretében, a status quo fenntartása érdekében. Az egyes várak tartós védelme csökkentette a török sereg hadjáratok idejét, sőt esetenként teljes mértékben igénybe vette azt. Ostromlott váraink felmentése, vagy az elfoglaltak visszavétele a török főerők távozása után, hadjárataik kudarcát eredményezhette. Nagy erőfőlénnyel harcoló ellenséggel szemben, korlátozott erővel csak ez, a végvárakra és mozgó seregre alapozott stratégia vezethetett eredményre. A végvárrendszer stratégiaiailag alkalmas volt erre a szerepre. Ezzel ellentétben az egyes várak taktikai lehetőségei nagyon korlátozottak voltak. A magas, vékony falu és tornyú, nem korszerűsített középkori várak csekély őrsége a túlnyomó élőerővel és gyakran átütő erejű ostromtüzérséggel támadó törökök elleni harcban az alábbi eshetőségek között választhatott:

- a vár megvédése,
- harc az utolsó katonáig,
- a védekezés utolsó szakaszában megadás,

- a harc idő előtti abbahagyása,
- a vár kiürítése az ostrom előtt.

A magyarországi várharcok túlnyomó része az utóbbi három módon végződött.

Stratégiai és taktikai értelemben egyaránt előnyt biztosított az ország számára, ha valamely várunkat őrsége megtartotta, vagy azt az ostrom alól felmentették. E kérdésben teljesen egyezik a hazai kortársak és az utókor véleménye, de a várvédők sikerének valóságos értéke és az értékelés között gyakran mutatkozik ellentmondás (túlértékelés), mint például az e griek 1552. évi diadalát illetően is.

Ha egy várat az utolsó katona elesteig védtek, az hőstettnek számított, függetlenül attól, hogy az őrség miért tartott ki. Némelyikük áldozata szerencsésebb módon ragadt meg a hagyományban, ezeket tekintettük és tekintjük (a korok érzelmi, politikai helyzetétől függő mértékben) legszebb katonai hagyományaink példáinak. Máiig sem vizsgáltuk meg azonban az áldozat katonai értelmét, esetleg értelmetlenségét, viszont e helytállást mércének tekintve érdemtelenül ítéltük meg számos más őrség balsikerű harcát.

Hallatlanul „kényes” azoknak a várharcoknak az értékelése, gyakran elítélése, ahol az őrség megadta magát. Mind a kortársak, mind az utókor egyértelműen hangsúlyozzák ilyenkor a katonai kudarcot, a taktikai vereséget. Sok esetben az őrség minden, vagy közel minden eszközt felhasznált az ostrom elhárítására, de nem vállalta a tömeges önfeláldozást. Méltatlan megítélésük mégis a gyávaság, mint például a gyulai harcosoké. Ha pedig a várat feladó katonaság többségében vagy egészében külföldiekből állt, a „nemzeti harag” sújtotta őket, mint Temesvár esetében. Később Hardegg és Paradeiser kivégzése Győr és Kanizsa feladásáért „hazafias” elégtételt váltott ki, jóllehet mind a négy vár védői és kapitányai a végsőkig védekeztek, és vereségük döntő oka a vár felmentésének elmaradása volt.

Abban az esetben, amikor a várat idő előtt adták fel, a gyávaság, mint indíték, nyilvánvalónak látszik. Az egyes őrségek magatartását mindemellett külön meg kellene vizsgálni, és tárgyilagos elemzés alapján kell meghozni a — részben vagy teljesen elmarasztaló — ítéletet.

Még egyszerűbbnek látszik a tényállás a harc nélkül feladott vagy kiürített váraknál. De még a kortársak sem tekintettek — nem is tekinthettek — mindenkit árulónak, aki a rábízott erősséget harc, sőt esetleg a harc fenyegető veszélye nélkül hagyta el. Példa erre a számtalan szerémségi, délföldi, vagy akár az ország belsejében fekvő egyéb vár. De a tényleges lehetőségekre hivatkozó tárgyilagos értékelés olykor itt is túlzásba hajlik. Így például a gyáva Aldana bűnét a lippai vár erősségének mértéktelen eltúlzásával súlyosbították.

Nincs mód arra, hogy valamennyi törökkori várharcot a tárgyilagoság jegyében értékeljünk, vagy átértékeljünk. Jelen tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy *megalapozzuk* tárgyilagos megítélésüket. Ennek érdekében áttekintjük II. Szulejmán korának¹ nagyobb török ostromait. A várvédelmek valósághoz közelítő értékelését — nézünk szerint — az teszi lehetővé, hogy a török ostrommódszerek, másfelől a magyarországi várvédelmi eljárások, lehetőségek fejlődését összehasonlítsuk. Vizsgálatunkat három részre tagoljuk:

- az ostromeljárások szempontjából leírjuk a fontosabb várhar-cokat,
- részben grafikus ábrázolás segítségével statisztikai elemzést kísérelünk meg,
- összegezzük álláspontunkat.

II. A török ostromok

A XVI—XVII. századi várostrom szakaszait igen találóan határozta meg Perjés Géza:

1. a vár körülzárása,
2. a falak megközelítése,
3. a réslövés, résrobbantás,
4. a roham.²

Ez a séma a török hadseregnél Szulejmán hadjáratai során alakult ki. A Szelimtől átvett török haderő jelentős tüzérséggel rendelkezett. Ez képes volt hatékony várostromra, de ilyen tapasztalatokkal még nem rendelkezett. A korszerű várharc eljárását jelentős részben a magyarországi háborúk folyamán kellett kialakítania. Ezt a folyamatot igyekszünk nyomon kísérni. Ellentétéként megvizsgáljuk a magyarországi várépítés és várvédelem alakulását. Mindkét célra az ostromok menetét vázoljuk fel. A várharckok kiválasztásánál a következő szempontok szerint járunk el.

Arra keresünk választ, hogyan alakult valamely vár őrségének esélye a török ostrom 5, 10, 20... napig történő feltartóztatására. Úgy ítéljük meg, hogy mind katonai, mind erkölcsi-közhangulati szempontból célszerű valamennyi 10 napon túl tartó ostrom tárgyalása.

¹ Külön dolgozzuk fel a hosszú háború — 1593—1606 — török várostromait. — Itt említjük meg, hogy az alábbiakban nem adunk ostromtörténetet, hanem az ostromok szakaszait igyekszünk megállapítani, és az eközben alkalmazott módszerekre próbálunk fényt deríteni. Ezért a bizonyítás során támaszkodunk a forrásfeldolgozó tanulmányokra, és a XVI. századi elbeszélő forrásokra, de nem tartjuk feladatunknak az ostromok eseménytörténetének teljes anyagára épülő tárgyalását.

² *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós és kora. Budapest, 1965. 144. o.

Az ennél rövidebb várharok közül csak néhányat mutatunk be, amennyiben modelleket szeretnénk felállítani a várórség nyilvánvaló taktikai veresége és a stratégiai érdekek összefüggése vonatkozásában, lényegében a „harc az utolsó katonáig” kérdésében.

*

Szulejmán első hadjáratát, 1521-ben II. Lajos diplomáciai ballépése váltotta ki. A szultán célja elsősorban a király megalázása volt.³ Ennek érdekében Budáig óhajtott előre nyomulni.⁴ A Száva-vonal átlépését Szabács és Nándorfehérvár körzetében határozta meg a szófiai diván, 1521. június 19-én.⁵

Szabács várát (Sabač, Jugoszlávia) a törökök építették 1470 körül.⁶ Mátyás 1476-ban ostrommal foglalta el, azóta határvár volt. Leírással egyező ábrázolását Hartmann-Schedel krónikájából ismerjük.⁷ Eszerint Szabács a Száva jobb partján feküdt, egy részben mesterséges szigeten. Négyszögletű külső- és tornyot övező belsővárból állt, mindkét védőövét vízesárok vette körül. A gyenge sövényfalakat kerek, kőből épült tornyok tagolták. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök adományából erősítették meg némileg Szabácsot.⁸ A vár parancsnokai, Sulyok István és Balázs bánok, távol maradtak. Logodi Simon és Torma András alkapitányok néhány száz fős őrség élén, nagyobb ágyúk nélkül fogadták az ostromot.⁹ Szabács megvédésére semmi esély sem volt. Az őrség ellenállásának célja feltehetően csak az időnyerés lehetett.

1. *Szabács ostroma* 1521. július 4—7. között zajlott le. Ahmed ruméliai pasa, harmadvezér, mint a szultáni had elővédjének parancsnoka, július 4-én zárta körül a várat.¹⁰ A török sereg meteriszeket¹¹ emelt, és ostromtüzérség alkalmazása nélkül, tömeges rohamokkal támadta a külső várat. A kis űrméretű ágyúkkal, puskával, íjjal és forró szurokkal¹² folytatott hősi védekezés dacára július 5-én elfoglalták azt.

Másnap a törökök betöltötték a belsővár árkait. Az őrség taktikai

3 Török okmányát ismerteti *Káldy-Nagy Gyula*: Harács-szedők és ráják. Budapest, 1970. 48. o.

4 *Ferdí*, valamint több más török történetíró adata. *Thury József*: Török történetírók. II. k. Budapest, MTA, 1896. 49. o. és 1. lj. Követjelentés is alátámasztja ezt a feltételezést, idézi *Kiss Lajos*: Nándorfehérvár bukása (1521). Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban: HK) 1889. 552. o.

5 *Káldy-Nagy Gyula*: Szulejmán. Budapest, 1974. 44—45. o.

6 *Istvánffy Miklós*: Regni Hungarici Historia. Köln, Johann Wilhelm Friess, 1685. 62. o.

7 Egybeveti *Kiss Lajos*: i. m. 438—439. o., vö. *Istvánffy Miklós*: i. m. 62. o.

8 *Istvánffy Miklós*: i. m. i. h.

9 Uő. u. o., ld. még *Kiss Lajos*: i. m. 440. o.

10 *Kiss Lajos*: i. m. 548. o.

11 Arab eredetű szó, földsánc és árok értelemben használták.

12 *Ferdí*, *Thury*: i. m. II. k. 47. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. 63. o.; *Kiss Lajos*: i. m. 549. és köv. o. a hazai források alapján romantikus részletekkel írja le az ostromot. A harcokhoz számítja a már hetek óta Szabács körül portyázó kisebb török csapatok tevékenységét is. Nézete szerint ostromtüzérség is támadta a várat. Vele szemben török forrás tanúsítja, hogy (ostrom)ágyú és puská alkalmazása nélkül, tömegrohammal foglalták el Szabácsot: Az oszmán birodalom kádijaihoz küldött belgrádi fethnéme, 1521. augusztus 29—szeptember 4. között. Közölte *Thury József*: i. m. I. k. Budapest, MTA, 1893. 374. o.

lehetőségei kimerültek, többségük mégsem választotta a — jogos, bár csak halványan remélhető — menekülést. Kapitányaik élén a 7-én végrehajtott roham során hősi halált haltak.

Szulejmán 8-án érkezett Szabács alá, és ott 20-áig vesztegelt. Elrendelte a Száva áthidalását, Nándorfehérvár ostromának beszüntetését, majd mégis oda indult, és augusztus 1-én megérkezett Zimonyba.¹³

Szabács őrségének önfeláldozása, párosulva a török hadvezetés hibáival, egy hónappal odázta el Nándorfehérvár érdemleges ostromát. Az áldozat tehát indokolt volt.

Miként az események utólag igazolták, helyesen vélte Piri Mehmed nagyvezér a szófiai divánban, hogy Nándorfehérvár bevételét kell előnyben részesíteni. Helyes volt Szulejmán azon döntése is, hogy ostromtüzérséggel megerősítve, hadának nagyobb részét Nándorfehérvár alá irányította. Hüsrev szendrői szandzsákbég július 3-án vette körül a várat, és felégette a közeli Zimony települését.¹⁴

Zimony vára (ma Belgrád zemuni kerülete, Jugoszlávia) a Száva bal- és a Duna jobbpartja közti Cigány-dombon épült.¹⁵ Az egykori bizánci erődítést a XI. század második felében foglalták el a magyarok.¹⁶ Középkori átépítéseit nem tudjuk nyomon követni. 1521-ben Zimony kis alapterületű, téglalap alaprajzú, sarkain kerek tornyokkal erősített vár volt.¹⁷ Szalánkemén kis várával együtt Nándorfehérvár környékét biztosította, tartós önálló védelemre alkalmatlan volt. Őrsége, a horvát Skublics Márk alatt, néhány száz főt számlálhatott, tüzérsége 3 kis ágyúból állt.¹⁸ Ebben a helyzetben helyes lett volna kiüríteni a várat, őrségét pedig bevonni Nándorfehérvár védelmébe. Ezzel ellentétben Zimony őrsége (a kivonulás lehetőségét talán a gyors török akció miatt szalasztva el¹⁹) követte a szabácsi példát.

2. *Zimony ostroma* 1521. július 6—12. között zajlott le. Hüsrev bég július 6-án kapott parancsot Piri Mehmedtől Zimony bevételére.²⁰ Kis erőkkkel és néhány faltörő ágyúval kezdett az ostromhoz.²¹ A törökök főleg a vár kapuját és kaputornyát lőtték. A rohamot nem várta be az őrség: július 12-én megadta magát.²² Tagjait ezután részben levágták, részben szolgaságra vetették.

13 *Káldy-Nagy Gyula*: Szulejmán i. m. 46. o.

14 Uő. uo. 45. o.

15 *Kiss Lajos*: i. m. 437. o.

16 *Szentpétery Imre*: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, Budapest, 1937. 422. o.

17 *Kiss Lajos*: i. m. 437. o.

18 A források alapján uő. uo. 438. o.

19 *Dzselálzáde Musztafa* hozta kapcsolatba Nándorfehérvár bekerítését a zimonyi őrség kinnrekedésével: *Thury József*: i. m. II. k. 133. o.

20 *Káldy-Nagy Gyula*: Szulejmán i. m. 45. o.

21 *Szulejmán naplói*: *Thury József*: i. m. I. k. 288. o.; *Dzselálzáde Musztafa*: *Thury József*: i. m. II. k. 133. o.

22 *Szulejmán naplói*: *Thury József*: i. m. I. k. i. h.; *Dzselálzáde Musztafa*: i. h.; *Istvánffy Miklós* i. m. 63. o. — Más források alapján terjedt el a zimonyi őrség harcának részletes, idealizált változata, így *Kiss Lajos*: i. m. 556—557. o.

Zimony védelme nem késleltette a fő harcokat, az őrség feláldozása indokolatlan, sőt — Nándorfehérvár védelme szempontjából — káros volt.

Piri Mehmed időközben megkezdte Nándorfehérvár ostromát. A vár (Beograd, Jugoszlávia) legendás hírű, egyben nagy fontosságú erődítés volt: a körülötte szervezett bánsággal Magyarország déli kulcsa. Török kézre kerülése esetén nagyobb vár nem védte a budai hadiutat (Péterváradon kívül); ez végzetes stratégiai hiba volt, az előző fél évszázad hadügyének mulasztása.

Nándorfehérvár országos jelentőségével egyáltalán nem állt arányban erődítettsége. A Száva dunai torkolatánál emelkedő magaslatokat már az ókorban megerősítették. A kasztron rendszerű bizánci vár 1071-ben került magyar kézre.²³ További építéseit nem ismerjük eléggé. Az 1456-os dicső harc után bizonyos, hogy nagy mértékben helyreállították. Ilyen célt szolgált Ernuszt Zsigmond már említett hagyatéka is. 1521-es állapotára Dilich 1600-ban²⁴ és Ortelius 1603-ban készített metszetéből következtethetünk. Egyeztetve az írott forrásokkal²⁵ úgy látszik, az erődítés fellegvárból és városból állt. Mindkettőt kőfalak övezték, amelyeket erősen falazott, négyszögletes, vagy kör alaprajzú tornyok erősítettek. Különösen erősnek tartották a fellegvár két tornyát.

A vár védői a dunai kikötőn keresztül elvben együttműködhetek a naszádos flottával, de az 1521-ben nem tartózkodott itt. Nándorfehérvárát bánjai — éppúgy, mint Szabácsot — elhagyták. Oláh Balázs és Móré Mihály alkapitányok, régi, próbált tisztek alatt, hiányosan felszerelt és tűzérsséggel alig erősített őrség várta a harcot. Létszámukat a hazai források általában 700 főre teszik.²⁶ Ezzel szemben — az ostrom egész menetének ismeretében — egyértelműen megállapíthatjuk, hogy Nándorfehérvár őrsége ennél lényegesen, kétszer-háromszor több volt.²⁷ A várvédők számszerű ereje elegendőnek ítéltető, de a tűzérsség hiánya reménytelen helyzetbe hozta őket. Győzelmükre két esetben volt remény: ha felmentő sereg avatkozik harcba, vagy ha a török had kifárad az ostromban. A török hadjárat szempontjából Nándorfehérvár ostroma első állomás volt, amelyet követnie kellett volna a

²³ *Szentpétery Imre*: i. m. I. k. 370., 372. o.

²⁴ A metszetet kiadta *Rózsa György*: Régi magyar csataképek. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum — Történeti Múzeum kiadása, 1959. I. kép.

²⁵ *Istvánffy Miklós*: i. m. 62. o. — Az összevetést elvégezte *Kiss Lajos*: i. m. 422. és köv. o.

²⁶ A régebbi adatokat ilymódon vette át *Kiss Lajos*: i. m. 434. o., de ezt a számot idézik azóta is, pl. *Káldy-Nagy Gyula*: *Harácsszedők* . . . i. m. 48. o., uő. *Szulejmán* i. m. 47. o.

²⁷ 700 fővel meg sem lehetett volna szállni egy ekkora vár és város falait, több tucat tornyát, védőművét. Pedig a vár védőinek nemcsak két hónapos szilárd ellenállása, de számos, a törökre nagyon veszteséges kirohanása is azt bizonyítja, hogy előerővel sokáig el-lensúlyozták a török technikai fölényét és a tömeges rohamokat. A hazai források adatai bizonyára szépítő célzatúak. Nem tudjuk elképzelni, hogy a kis Zimony és a legnagyobb déli végvár, Nándorfehérvár őrségét közel hasonlóan állító adatok egyaránt hitelesek lehetnének.

budai hadjáratnak. A védők minden, a várban eltöltött napja ezt a hadjáratot odázta el.

3. *Nándorfehérvár ostroma* július 3—augusztus 29. között ment végbe.

Az *ostrom első szakaszában*, július 3—július 6. között, a török had körülfárta az erősséget, mégpedig a folyami flotta bevonásával.²⁸ A Szerémséget török portyázók száguldozták végig.

Az *ostrom második szakaszában*, július 7—augusztus 1. között folyt a város lövetése, amelyet időnként rohamok váltottak fel. Piri Mehmed lendületét azonban több ízben megtörték Szulejmán parancsai, amelyek az ostrom befejezésére és Szabács alá vonulásra szólították fel. Ezt követően, mivel a várvédők kirohanása és a hosszú harc nagy veszteséget okozott a törököknek,²⁹ a nagyvezér felfüggesztette az ostromot, sőt hozzákezdett az elvonuláshoz.³⁰

Ekkor azonban Szulejmán megváltoztatta elgondolásait és augusztus 1-én az ő csapatai is csatlakoztak az ostromlókhoz.³¹

Az *ostrom harmadik szakaszában*, augusztus 2—8. között, a városért harcoltak. A beérkező szultáni had rohamának visszaverése után a török sereg meteriszeket emelt³² és a Száva szigetéről lőtte a város falait. Követőket is alkalmaztak; feltöltötték a várost övező árkokat, majd aknákat ástak és robbantottak.³³ A műszaki munkákat rendre rohamokkal biztosították. Dacára a várvédő katonák és a szerb lakosság hősi védekezésének, a törökök 8-án három oldalról betörték a városba, amelyet védői ekkor felgyújtottak és kiürítettek.³⁴

Az *ostrom negyedik szakaszában*, augusztus 9—29. között, a fellegvárért folyt a küzdelem. A törökök a városba telepítették ostromtüzérségüket, majd közelítő árkokat ástak a falakhoz.³⁵ A védők igyekeztek eltömni a réseket, a rohamozókat elárasztották forró szurokkal és vízzel.³⁶

Az ismételt rohamok, az ágyúzás, a gyújtogatás okozta tűz fedezete alatt a török aknászok, a lagumdzsik, aláaknázták a fellegvár egyik tornyát.³⁷ 16-án Ahmed pasa katonái behatoltak a fellegvárba, de az őrség kiverte őket onnan.³⁸

28 Káldy-Nagy Gyula: Szulejmán i. m. 45. o.: 6.-ára teszi a nagyvezér beérkezését, és ezt Szulejmán parancsaival támasztja alá. — *Dzselálzáde Musztafa* megírta, hogy még Hüsrev támogatására felvonult a folyami flotta, viszont a nagyvezér odaérkezését július 14-re keltezte: Thury József: i. m. II. k. 125. o.

29 Erről július 25-én értesült a szultán; *Szulejmán naplói*, Thury József: i. m. I. k. 290. o.

30 *Dzselálzáde Musztafa* szerint ez megtörtént július végén: Thury József: i. m. II. k. 136. o.

31 *Szulejmán naplói*, Thury József: i. m. I. k. 291. o.

32 Uő. uo. i. h.

33 *Dzselálzáde Musztafa*, uo. II. k. 135. o.

34 *Szulejmán naplói*, uo. I. k. 293. o.; a harcokat részletezi Kiss Lajos: i. m. 581. és köv. o.

35 *Ferdí*, Thury József: i. m. II. k. 141. o.

36 *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 141. o.

37 *Szulejmán naplói*, uo. I. k. 293. o.; *Ferdí*, uo. II. k. 53. o.; vö. *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 141. o.; *Lutfi pasa*, uo. 8. o.

38 *Szulejmán naplói*, uo. I. k. 294. o.

A hosszan tartó harcokban megfogyatkozott a várőrség, soraiból áru-
lók is szöktek a szultáni táborba. 27-én a törökök egy másik tornyot is
felrobbantottak, majd rohamra mentek,³⁹ de a nándorfehérváriak, vég-
ső erőfeszítéssel, ismét kiszorították őket a fellelgyárból.⁴⁰

Újabb rohamra már nem került sor, mert a kimerült, rendkívül meg-
fogyatkozott várvédők 29-én átadták Nándorfehérvárat. A katonák
többségét — a szultáni hitlevél ellenére — lemészárolták a törökök,
míg a szerb lakosságot áttelepítették Isztambulba.

Nándorfehérvár bevétele a legjelentősebb török siker volt a Magyar-
ország elleni addigi háborúk során. Megnyílt az út Budára. Erre az útra
azonban a szultán ekkor még nem léphetett rá: a déli végvárok, min-
denekelelt Nándorfehérvár védőinek hős ellenállása oly sok idejébe
— és feltehetően áldozatába — került, hogy eredetileg Budára terve-
zett hadjáratát be kellett fejeznie.

A budai hadiutat védő nagyobb várak közül már csak Pétervárad je-
lentett számottevő akadályt. Új vár építésére, vagy a meglévő kiseb-
bek korszerűsítésére nem került sor.

A török had viszont megedződött és sokat tapasztalt Rhodosz ostro-
mánánál, és a közel-keleti hadjáratokban is.

Szulejmán második hadjáratának célja, 1526-ban — a nemzetközi ha-
talmi harcok egészébe ágyazva —, ugyancsak a magyar király megalá-
zása volt. A legalább 60 ezer fős hadrakelt sereg⁴¹ 1526. június végén
érkezett Belgrád körzetébe.⁴²

Pétervárad (Novi Sad, Jugoszlávia) középkori erődítéseit nem ismer-
jük. Mint vásáros hely és hídfő, a Duna jobb partján alakult ki.
Városát kőtornyokkal erősített palánk vette körül.⁴³ A fellelgyár köz-
pontja egy nagy kőtorny lehetett,⁴⁴ melyet tornyokkal erősített kő-
fal övezett. A vár legalább 1000 fős őrsége élén Alapi György állott.
Nincs nyoma annak, hogy tüzésége lett volna.⁴⁵ Ebben a helyzetben
sikeres védelemre csak felmentés útján számíthatott az őrség. Erre re-
ményt jelentett, hogy Tomori Pál vezénylete alatt, a Duna bal partján
lovasságból, tüzéségből és naszádosokból álló sereg tevékenykedett.

39 Uő. uo. 295. o.

40 A harcokat túlélő Káldy Miklós levelét felhasználta Kiss Lajos: i. m. 595. o.

41 Káldy-Nagy Gyula: Szulejmán i. m. 82. o. Létszámadatát csak alsó határnak tekintjük.
A Mohácsnál harcra szálló magyar had gyalogsága az egész létszám mintegy felére tehető.
Több tízezer főnyi reguláris, illetve harcképzett gyalogságnak kellett lennie a török hadban,
és ezeknek csak egy része lehetett a janicsárság. A hivatkozott adatból nem tükröződik a
török gyalogság mértéke, ezt tehát hozzászámítjuk a kimutatásokból közölt értékhez.

42 Kemálpaszáde, Thury József: i. m. I. k. 211. o.

43 Uő. uo. 218. o.; Ferdí, uo. II. k. 63. o.

44 Ferdí, uo. 64. o.; Dzsélálzáde Musztafa, uo. 154. o.

45 Dzsélálzáde Musztafa, uo. 152—153. o. Megemlíti, hogy Tomori serege ágyúkkal és zar-
buzánokkal harcolt, de a várvédőkről csak azt írja, hogy puskatúzzal, alabárdal, égő szu-
rokkal, gerenda és kő hengergetéssel védekeztek.

Az ország más részein folyt a hadbavonulás, hogy II. Lajos személyes vezetésével feltartóztassák a szultánt. Pétervárad végsőkéig tartó védelmének éppen ez a körülmény adott nagy jelentőséget.

4. *Pétervárad ostroma* 1526. július 13—27. között zajlott le.

Az ostrom első szakaszában, július 13—15. között, Pétervárad bekerítésével egy időben, a városért folyt a harc. A beérkező törököket a várvédők kirohanással fogadták.⁴⁶ Tomori kis serege egyelőre megakadályozta az erősség teljes körülzárását; két napi lövetés után azonban, 15-én a törökök rohammal bevették a várost, amelyet a visszavonulók felgyújtottak.⁴⁷

Az ostrom második szakaszában, július 16—27. között, a várért folyt a küzdelem. Bevezetésképp a török lovasság — a beérkezett flotta támogatásával — átkelt a Duna bal partjára, megtámadta és elűzte Tomori seregét.⁴⁸ Ezután ágyúállásokat létesítettek a vár körül, megkezdték a réslövést, ugyanakkor beásták magukat a tornyok alá, gerendavázakat telepítettek, azok közé lőport töltöttek.⁴⁹ Az időközben intézett rohamokat visszaverték ugyan Pétervárad védői, de az aknaharcban, úgy látszik, járatlanok voltak. Július 27-én a törökök rést robbantottak, és rohammal behatoltak a várba.⁵⁰ Alapi és katonáinak nagyobb része ekkor halt hősi halált. A többiek visszahúzódtak a nagy tornyba, de végül további ellenállás nélkül megadták magukat.⁵¹

A pétervárad-i őrsg önfeláldozó védekezése több, mint két hét haladékot biztosított a Mohács felé tartó királyi seregnek.

A következő jelentősebb ostromra Szulejmán negyedik hadjárata idején került sor, 1532-ben. A Bécs ellen vonuló szultáni had elővéde élén Ibrahim pasa nagyvezér bonyolódott bele Kőszeg meddő ostromába, amely a várharcok között igen sajátos eredménnyel záródott.

Kőszeg középkori belső vára szabálytalan négyszögű, öt toronnyal erősített palota volt. Ezt övezte egy téglalap alaprajzú, sarkain kerek tornyokkal védett, pártázatos vékony falú erődítés, majd ehhez kapcsos-

46 Szulejmán naplói, uo. I. k. 307. o.; Kemálpasazáde, uo. 216—217. o.

47 Szulejmán naplói, uo. 307—308. o.; Kemálpasazáde, uo. 218. o.; Az ostrom időrendjét — több pontatlansággal — összeállította Kápolnai-Pauer István: A mohácsi hadjárat 1526-ban, HK 1889. 198—199. o.

48 Ferdí, Thury József i. m. II. k. 62—63. o.; Dzseldázáde Musztafa uo. 152—153. o.; ezt az eseményt 16-ára keltezi: Szulejmán naplói, uo. I. k. 308. o.; előbbre tette Kemálpasazáde, uo. 217. o.

49 Kemálpasazáde, uo. 220. o.; a tüzérség harca: uő. 218—219. o.; Ferdí, uo.; II. k. 63. o.; Dzseldázáde Musztafa uo. 153. o.

50 Szulejmán naplói, uo. I. k. 301. o.; Kemálpasazáde, uo. 221. o.; Ferdí, Dzseldázáde i. h. Az elfoglalás dátumát megerősítette Szulejmán fethnémeja, 1526. augusztus 29—szeptember 7. között, kiadta Thury József: i. m. I. k. 381. o.

51 Szulejmán naplói, uo. 309. o.; Kemálpasazáde, uo. 223. o.; Dzseldázáde Musztafa, uo. II. k. 153. o.; velük ellentétben 28-ára keltezte a győzelmet Ferdí, uo. II. k. 64. o.; egyébként hasonlóan írta le az utolsó rohamot.

lódott az ugyancsak vékonyan falazott külső vár. Ezt vaskos, négyszögletes kaputorony védte. A pártázatos, tornyokkal erősített városfal kapcsolódott a belsővárat övező falhoz.⁵²

A vékony, gyenge falak és magas tornyok a tüzérség ellen nem ígértek komoly oltalomnak. Jurisics Miklós dalmát származású várnagy, 38 katonája élén (amint ez általánosan ismert), nehezen szánta el magát a várba húzódó lakosság védelmére. A fegyvert ragadó, mintegy 800 fő élén Jurisics célja az időnyerés volt, Bécs ostromának elodázása. Kőszeg megvédésére semmi esélye sem volt, hiszen Szulejmán hadával szemben addig egyetlen várórség sem aratott győzelmet.

5. *Kőszeg hős védelme* 1532. augusztus 5—28. között zajlott le.

Az ostrom első szakaszában, augusztus 5—10. között, a törökök körüzárták a várat. Előbb Jahjapasazáde Mehmed szendrői bég, majd Ibrahim pasa csapatai érkeztek meg. A nagyvezér sikertelenül próbálkozott a békés megegyezéssel. A 10-én megérkező szultán pedig — ahelyett, hogy tovább vonult volna Bécs felé — alábecsülve a védők lehetőségeit, maga is az ostromot erőltette.⁵³

Az ostrom második szakaszában, augusztus 11—13. között, a török had mindenekelőtt műszaki harccal támadta a várost. Mivel a szultáni csapatokat nem kísérte ostromtüzérség,⁵⁴ a résnyitást aknaásással kellett megkísérelni. A kőszegiek — első ízben az 1520 utáni várharcok során — sikeresen védekeztek ellenaknával.⁵⁵ Más helyeken a talajvíz vágta el a lagumdzsik útját.⁵⁶ A megfelelő rés hiányában rohamozó törököket visszaverték az ágyúkkal, szakállas puskákkal és puskákkal védekező,⁵⁷ a közelharcban keményen viaskodó kőszegiek. A kisebb réseken véres harcban bejutó ostromlók szembetalálták magukat az előre kiépített árkoknál, akadályoknál védekező várbeliek.⁵⁸

Az ostrom harmadik szakaszában, augusztus 24—28. között, a törökök igyekeztek tömegerejükkel győzni, ezért több, veszteségteljes rohamot intéztek, főleg a vár ellen. Árkait fatörzsekkel feltöltötték, majd ugyanilyen módon a falakat elérő magasságú állásokat emeltek.⁵⁹ Eze-

52 Kőszeg legkorábbi részeinek építési korát nem tudták tisztázni. *Sedlmayr János*, a helyreállítás tervező építészé, XIII. századnak véli a mai négy saroktornyot, és az őket összekötő, ma a palotaszárny homlokzatát képező falakat: A kőszegi Jurisich-vár helyreállítása. *Vasi Szemle* 1959/2. 78. o. — Vele szemben a régészeti feltárás vezetője, *Gergelyffy András* — tényszerű ellenvetés nélkül — csak a XIV. századra keltez; A kőszegi vár építéstörténeti korszakai. *Vasi Szemle* 1963/3. 2. o.

53 A szendrői bég beérkezésének dátuma: *Szulejmán naplói*, *Thury József*: i. m. I. k. 354. o. A többi dátum: *Dzselálzáde Musztafa*, i. m. II. k. 207—208. o.

54 *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 206. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. 118. o.

55 *Szulejmán naplói*, *Thury József*: i. m. I. k. 354. o.; *Dzselálzáde Musztafa*, uo. II. k. 207. o. Erről adott hírt Treskovicz Farkas német nyelvű kézírata. Idézi *Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténete. XIII. k. Budapest, 1940. 94. o.

56 *Ferdí*, *Thury József*: i. m. II. k. 90. o.; *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 207. o.

57 *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 206. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. 119. o.

58 Az augusztus 23-i rohamot leírta *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 208. o.

59 *Szulejmán naplói*, uo. I. k. 355. o.; *Ferdí*, uo. II. k. 90. o.; *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 208—209. o.

ket a kőszegiek részben felgyújtották, részben pedig hasonló építmény-nyel semlegesítették.⁶⁰ A nagy török rohamokat kritikus helyzetekben is sikerült visszaverni.

Végül a lehetőségeik határára érkező várvédők, de a túl soká időző ostromlók számára is kedvező megegyezés született. A török zászló ki-tűzése fejében a szultáni had augusztus 28-án eltávolodott Kőszeg alól,⁶¹ két nappal később pedig elindult Ausztria felé.⁶²

Kőszeg védői dicső győzelmet arattak. Első ízben sikerült a szultáni főerők ostromát győzelemmel kiállni. Ezen túlmenően a 26 napig itt időző török had már nem vállalkozott további érdemi harctevékenységre.

Nem állíthatjuk, hogy V. Károly és II. Szulejmán összecsapását (vagy Bécs újabb ostromát) kizárólag Jurisicsék győzelme akadályozta meg. De tartós ellenállásuk — amely a katonák hősiessége mellett magas műszaki felkészültségüket is tanúsította — befolyásolta az egyébként is bizonytalan török hadvezetést háborús céljának megváltoztatásában. Ezért a kőszegi győzelem stratégiai jelentőségűvé nőtt.

A magyar várak további rendszeres ostromára a budai vilayet kialakítása időszakában került sor.

1543-ban Szulejmán hatodik hadjárata a terület növelését (bár lehet, hogy eredetileg ismét Bécs elfoglalását⁶³) tűzte ki célul. Ezért tervezte a még magyar kézen maradt szerémségi, majd kelet-dunántúli területek megszállását.

Fontos gazdasági és katonai pont volt Valpó (Valpovo, Jugoszlávia). Várból és erődített településből állt,⁶⁴ Perényi Péter birtokainak központja volt. Tornyokkal erősített várát vizesárok övezte.⁶⁵ Várnagya, Árkó Mihály, alig néhány száz fős katonasággal és valamelyes tüzérséggel rendelkezett. Kisebb török csapat ellen eséllyel védekezhetett, de a főerők ellenében reménytelen helyzetben volt.

Május első felében Murad pozsegai szandzsákbég körülzárta Valpót.⁶⁶

6. *Valpó ostroma* 1543. május 10. tája—június 22. között zajlott le. *Az ostrom első szakaszában*, május 10. tája—június 4. között, Murad

⁶⁰ *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 209. o.

⁶¹ *Szulejmán naplója*, uo. I. k. 355. o.; *Dzselálzáde Musztafa*, uo. II. k. 210. o.

⁶² Uő. uo. i. h.

⁶³ *Káldy-Nagy Gyula*: *Szulejmán* i. m. 171. o.

⁶⁴ *Lutfi pasa*, *Thury József*: i. m. II. k. 32. o.

⁶⁵ *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 237. o.

⁶⁶ *Szinán császár* leírása szerint Szulejmán ezt április 23-án rendelte el, még Csirmenben, Edirnetől 1 napi járásra. Murad május 18-án a Szófiát 1 napja elhagyó szultánt értesíti az ostrom megkezdéséről: *Thury József*: i. m. II. 291., ill. 296. o. Ezek alapján nagyjából május 10-ére tehetjük Valpó megszállását.

lényegében csak fenntartotta az ostromzárat. Ágyúállásokat létesített, visszaverte a kis erővel a vár felmentésére törő magyar csapatokat.⁶⁷ Egyébként bevárta a szultáni elővéd élén érkező Ahmed pasát.⁶⁸

Az ostrom második szakaszában, június 5—13. körül, a török tüzérség lőtte a várofalat, majd rohammal bevette a várost.⁶⁹

Az ostrom harmadik szakaszában, június tája—22. között, a várért folyt a harc. A török tüzérség követőkkel⁷⁰ és tüzérséggel réseket lőtt a várfalon, majd az omladékok ellen több rohamot intézett. A hősi védekezésben megfogyatkozott őrség 22-én megadta magát.⁷¹ Ennek jutalmaként Árky ziámetet kapott a szultántól.⁷²

Nem biztos, hogy Valpó védői kimerítették minden lehetőségüket a vár védelmében. Megadásuk mégsem tekinthető hibának: Valpó védelmének ugyanis nem volt stratégiai kihatása. A szultáni had vonulását nem befolyásolta, és azt az őrség teljes feláldozása árán sem köthette volna le néhány nappal tovább.

Ezzel ellentétben stratégiai értelme volt Perényi másik vára, Siklós védelmének, amelyet a török főerők vettek ostrom alá. A XIII. században már említett vár két együttesből állt az ostrom idején.⁷³ Az akkor U alakú palotarész délnyugati szárnyához csatlakozott a kör alaprajzú barbakán. Ugyanide kapcsolódott az épületet körülvevő vékony várfal. Ezt köralakú, valamint óolasz rendszerű bástyával erősítették meg. A várhoz csatlakozott a nagy kiterjedésű, szabálytalan alaprajzú várofal. Ezt számos torony, valamint ágyútorony és bástya erősítette. Perényi várnagya, Vas Mihály, néhány száz fős őrséggel és tüzérséggel rendelkezett. A szultáni had ellen nem volt esélye sem a vár megtartására, sem huzamosabb védelmére.

7. Siklós ostroma 1543. június 30—július 7. között zajlott le.

Az ostrom első szakaszában, június 30—július 1. között, az Ahmed pasa vezette ruméliai csapatok körülvették Siklóst,⁷⁴ majd beérkezett a szultáni had is. Szulejmán rábízta az ostrom vezetését Mehmed és

67 *Szinán csaus* uo. 296—297. o.

68 Uó. uo. 298. o. Mint szemtanú írja, hogy Ahmed pasa csak június 22-én ért Valpó alá. Ez a dátum a győzelemé, feltehetően tévedésből került erre a helyre. Az alább idézett két másik, nem szemtanú forrás csak Ahmed szerepéről tud Valpó ostrománál. *Kátib Mehmed Záim* dátum nélkül írja meg, hogy Ahmed az ostrom közben érkezett Valpóhoz, és ő kezdte meg a réslovást; *Thury József*: i. m. II. 380. o.

69 *Lutfi pasa* uo. 32. o. megírja, hogy jó ideig lövették a várost és rohammal vették be. *Dzselálzáde Musztafa* uo. 238. o. nem tud a városról, csak a várról. Ennek első rohamozását június 21-ére teszi. A tüzérségi tűz itt is huzamos ideig tarthatott. A statisztika kedvéért közbeeső dátumot kellett választanunk.

70 *Dzselálzáde Musztafa, Thury József*: i. m. II. k. 238. o.

71 *Dzselálzáde Musztafa* uo. i. h., vö.: *Szinán csaus* uo. 298. o. — *Lutfi pasa* uo. 32. o. nem ír dátumot; *Istvánffy Miklós* i. m. 169. o. 23-ára kelez.

72 *Szinán csaus*, uo. 302. o.

73 A műemléket összefoglalóan leírta *Genthon István*: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1974. 422—424. o.

74 *Dzselálzáde Musztafa, Thury József*: i. m. II. k. 239. o.

Hüszrev pasákra. Meteriszeket emeltek a tüzérség számára.⁷⁵ A várvédők még a tényleges harc előtt kiürítették és felgyújtották a városfalon túli települést.⁷⁶

Az ostrom második szakaszában, július 2—4. között, a városfalért harcoltak. Két oldalról, éjjel-nappal folyt a réslövés. Ezután heves rohammal foglalták el a törökök a várost.⁷⁷

Az ostrom harmadik szakaszában, július 4—július 7. között magát a várat ostromolták. A városba telepített ostromtüzérség szünet nélkül lőtte a falakat, egyúttal fel is gyújtották a várat. Az egymást követő rohamok mellett aknákat is fúrtak.⁷⁸ A vár őrsége nem várta be a döntő rohamot, 6-án alkudozni kezdett, másnap pedig feladta Siklóst.⁷⁹

A nem kis bátorsággal folytatott védelem 8 értékes napra kötötte le a szultáni főerőket. Ennél több lehetőség még az őrség önfeláldozása árán sem nyílt volna.

Siklós alól Budára vonult a szultáni had, június 23-án pedig hajón indult Esztergom alá az ostromtüzérség. Ahmed ruméliai és Mehmed budai pasa csapatai 24-én, Szulejmán hada 26-án érkezett oda. 27-én bevonult Ibrahim anatóliai pasa is, mégpedig az Isztambulból Várna—Szilisztra—Buda víziúton szállított ostromeszközök fedezete élén.⁸⁰

Esztergom a legrégebb, már a X. század végén erősített helyeink közé tartozik. Fellegvára magas, meredek dombon épült, szabálytalan alaprajzzal. Központja a III. Béla által építtetett ötszögletű lakótorny volt. Érseki székesegyházán és többször bővített palotáin kívül katonailag is erősítették a XVI. század folyamán, ekkor épült hozzá egy rondellával védett kaputorony.⁸¹ A várhoz csatlakozott a Duna irányában a város. Falait félkörös tornyok védték. Közülük kulcsfontosságú volt a vízitorony. Ez óvta a Dunából kivezetett víz tárolására épített medencét. Innen emelték — malomhajtással, rézcsövön át — a vizet a fellegvár víztároló medencéjébe.⁸²

Esztergom őrsége több, mint 2000 spanyol, olasz és német katonából állt, Francesco Salamanca és Martino Lascano parancsnoksága alatt. Rendelkezésükre állt ugyan bizonyos tüzérség is, de a vár megtartására, saját erejükből, nem volt esélyük.

8. Esztergom ostroma július 24—augusztus 9. között történt.

⁷⁵ Szinán csaus uo. 309. o.

⁷⁶ Uő. uo. 303. o.

⁷⁷ Uő. uo. 310. o.; *Dzselálzáde Muszafa* uo. 240. o.

⁷⁸ Szinán csaus, uo. 312. o.

⁷⁹ Uő. uo. 313—314. o.

⁸⁰ Uő. uo. 328. o. Szerinte a szállítmány tartalma 7000 mázsa lőpor, 24 000 vasgolyó, 10 000 ásó és lapát, 5000 nagy szeg és más eszköz volt. Nem biztos, de nem is kizárt, hogy ezek az adatok megközelítik a valóságot.

⁸¹ *Genthon István*: i. m. 381. és köv. o.

⁸² *Dzselálzáde Muszafa, Thury József*: i. m. II. k. 241. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. 172. o.

Az ostrom első szakaszában, július 24—július 30. között zárták körül a várost. A részenként beérkező török seregek hozzákezdték az ágyúállások létesítéséhez. Még mielőtt a török flotta lezárta volna a Dunát, a királyi naszádosoknak sikerült a várba juttatni némi erősítést, katonákat és eszközöket egyaránt.

Az ostrom második szakaszában, július 31—augusztus 9. között, a városért folyt a harc. Mehmed budai pasa átvette az anatóliai csapatok irányítását, Ahmed pasa pedig a ruméliai sereg élén kezdte a réslővést.⁸³ A janicsárok fedezete alatt, főleg a Szent Tamás hegyről folyt a lövetés.⁸⁴ A várvédők részben kirohanásokkal, részben pedig a török rohamok kemény visszaverésével akadályozták meg a jelentősen megromgált városfalak elfoglalását. A rések mögött újabb sáncokat emeltek.⁸⁵

Augusztus 2-án egy, a várból kiszökött áruló felfedte a vízitorony gyengéit. Útmutatásai alapján, 5-étől a Duna szigetéről lőtték ezt.⁸⁶ Mozsarakkal lőtték ugyanakkor a várat is, és ismételten rohamozták a várost. Elsősorban a spanyolok vitézsége révén sikerült ezeket a rohamokat véresen visszaverni, sőt, a kirohanó várvédők a flottának is okoztak veszteségeket.⁸⁷

Augusztus 8-án a törökök, talán elterelő szándékkal, a város ellen összpontosították fő erőiket. Harcuk idején néhány szpáhi és janicsár — rajtaütéssel — elfoglalta a (már aláaknázott) vízitornyot.⁸⁸

Eddigre az őrség jelentősen megfogyatkozott, soraiból számos áruló szökött ki. Többségük azonban olyan keményen állt ellen, hogy a törökök semmi eredményre nem jutottak. A vízitorony elvesztése mégis arra bírta Salamancát, hogy a megadás érdekében a török táborba menjen. Végül augusztus 9-én kiürítették Esztergomot.⁸⁹

Az idézett török szerzők a vízitorony elvesztésével egyértelműen indokoltnak tartják Esztergom föladását. Istvánffy leírásában a védők hősiességét emeli ki, erőik megfogyatkozását és a török tüzérség igen eredményes tevékenységét tekinti a megadás okának. Sajátos, hogy történetírásunk és közvéleményünk mégis gyávasággal, saját kincseik mentésének szándékával bélyegzi meg Esztergom keményen és igen bátran harcoló védőit.

Bizonyos, hogy nem az egész város, hanem csak a vízitorony jutott török kézre. Nehéz elhinni azt is, hogy a fellegvárban ne maradt volna ivóvíz (bár ez nem lehetetlen), s Esztergom védőinek még volt taktikai lehetőségük: legalább 1 nap a városban, és — vízhiányt feltételezve —

⁸³ Szinán csaus, *Thury József*: i. m. II. k. 333—334. o.

⁸⁴ *Istvánffy Miklós*: i. m. 171. o.

⁸⁵ Uő. uo. 172. o.

⁸⁶ Uő. uo. i. h.; *Szinán csaus* uo. 335. o.

⁸⁷ *Istvánffy Miklós*: i. m. 172. o.

⁸⁸ *Szinán csaus* uo. 340. o.; *Lutfi pasa* uo. 33. o.

⁸⁹ *Szinán csaus* uo. 340. o.; *Dzseldázáde Musztafa* uo. 245. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. 173. o.; Szulejmán 10-én vonult be a kiürített várba.

2—3 nap a fellegvárban.⁹⁰ De ez a néhány napi ellenállás semmiképpen sem változtathatta meg az ostrom alakulását.

Esztergomot 17 napi heves védelem után adták fel védői. További néhány napi haladékokat csak aránytalan áron: önfeláldozásukkal szerezhettek volna. Éppen ezért árulással vagy gyávasággal nem vádolhatjuk őket.

Esztergom alól a szultáni had Székesfehérvár ellen vonult. Az ősi koronázóváros már a X. század végén erődített hely volt. 1543-ban fennállott erődítései részben már a tatárjárás előtti években is álltak.⁹¹ Félkörös tornyokkal erősített, ovális alaprajzú belvárosához több, hasonló módon erődített külváros csatlakozott. Székesfehérvárat kiterjedt vízrendszer védte. Ferdinánd igyekezett védhetőbbé tenni a várost, de támogatásából csak földmunkákra tellett.⁹²

A város védelmét a király Warkocs Györgyre, tapasztalt tisztjére bízta. Jelentékeny, egy—kétezer főnyi, tüzérséggel is ellátott, döntően külföldi katonákból álló őrség és a felfegyverzett polgárság készült a harcra.⁹³

Székesfehérvár védői nem voltak eleve reménytelen helyzetben. Győrtött királyi sereg gyülekezett. Szeptember folyamán számítani lehetett az őszi esőzésekre és esetleg ezáltal a török sereg elvonulására. A város elszánt védelme tehát indokolt volt, bár a szultáni had fölénye és győzelmi esélye nem vitatható.

9. *Székesfehérvár ostroma* augusztus 20—szeptember 4. között zajlott le.

Az *ostrom első szakaszában*, augusztus 20—24. között, részenként érkezett Székesfehérvár alá Szulejmán hada. Többször megharcolva a kirohanó osztagokkal, körülvették a várost. 23-án érkeztek meg az ostromágjuk.⁹⁴

Az *ostrom második szakaszában*, augusztus 25—szeptember 2. között harcoltak a Budai-külvárosért. Mehmed pasa az anatóliai csapatok élén a keleti, Hüsrev pasa negyedik vezér, a ruméliai sereg élén, a

90 1595-ben Mátyás főherceg csapatai visszafoglalták Esztergomot. Akkor az ostrom július 1—szeptember 3. között zajlott le. Pálffy és Burgau csapatai augusztus 13-án foglalták el a vízvárost, de a török védők csak augusztus 31-én kezdtek tárgyalni a megadásról. Természetesen mások voltak az erőviszonyok: hatékony ostromtechnika nélküli támadók ellen jól felszerelt, nagy létszámú védő harcolt, sokkal több lehetőséggel, mint 1543-ban Salamanca katonái.

91 Az erre vonatkozó feltételezés: *Marosi Endre*: Gondolatok a magyar várépítésről. HK 1970/2. 240. o.

92 *Juhász József*: Székesfehérvár eleste és Warkocs György hősi halála 1543-ban. Székesfehérvári Szemle 1943. I—II. 7. o.

93 Az őrség létszámát egykorú források alapján 5—6000 főnyi katonaságra, sőt ugyanennyi fegyverfogható lakosságra teszi *Juhász József*: i. m. 7., 9. o. — Török forrásokat is feldolgozva vél hasonló létszámot *Komáromy András*: Verbőczy István és fia. Századok 1910. 392. o. Ez a szám rendkívüli túlzás, egyetlen várunkba, erődítésünkbe sem fért volna el ennyi ember.

94 *Dzselálzáde Musztafa, Thury József* i. m. II. k. 248. o.

nyugati külvárosrészt lövette. A műszaki munkálatokat nem akadályozhatta meg a védők heves tüzelése sem,⁹⁵ bár a török sereg aknászait a kirohanók nemegyszer elűzték.⁹⁶ A tüzérség által lőtt réseket 28-án rohamoztatta meg Hüsrev. Miután Mehmed csapatai nem támadtak, a védők összevonhatták erőiket, és sikerrel hátrították el a rohamot.⁹⁷ A szétrombolt fal mögött újabb sáncokat és erősítéseket létesítettek. A törökök ekkor töltést emeltek az ingoványon át.⁹⁸ Az így indított 29-i rohamot is elhárították a védők, de egy tornyot elvesztettek.⁹⁹ Szulejmán az újabb rohamot elhalasztotta, hogy Mehmed is rést lövethessen.

A veszteséges harcok már ekkor megértették az őrség egy részében a megadás szándékát, de a spanyol katonák erélyes fellépése 31-én még elfojtotta ezeket a kezdeményezéseket.¹⁰⁰

Szeptember 1-én Mehmed pasa csapatai heves harc után elfoglalták az igen romos falakat. Az olaszok visszavonultak előre elkészített, hevenyészett sáncaikra.¹⁰¹ Hüsrev pasa katonái drágább áron arattak sikert. A védők előre aláaknázták a falakat, és visszavonulásuk után, a benyomuló törökökkel együtt, levegőbe röpítették azokat.¹⁰²

Másnap, a hajnali ködben a törökök rajtaütéssel ismételték meg a rohamot. A hevenyészett sáncokon harcoló védők ezúttal már nem tudták feltartóztatni a támadást. Warkocs és katonái heves ellenállás közben adták fel a külvárost. Visszavonulniuk nem volt hová: *a belváros lakossága bezárta előttük a kapuvédő sorompót!!!*¹⁰³ *Szinte valamennyien elesetek az egyenlőtlen harcban.*

*Az ostrom harmadik szakaszában, szeptember 3—4. között, már a belváros átadásáért alkudoztak. A polgárság ugyanis — a benn tartózkodó olasz és német katonák szándéka ellenére*¹⁰⁴ — elhatározta a megadást. Ez 4-én történt meg. A szultán elvonulást engedélyezett a katonáknak, de — Ferdinándhoz pártolásuk miatt — megtorlást alkalmazott a polgárok némelyikével szemben.

Székesfehérvár 16 napi, rendkívül kemény és hatékony védelem után került török kézre. A belváros feladása — különös tekintettel Warkocsnak és katonáinak tudatos cserbenhagyására — egyértelműen árulás volt, mégpedig a *lakosság részéről*. A külváros eleste ellenére Warkocs katonáinak nagyobb része harcképes és harcra elszánt volt. Ha ők visszavonulhatnak a belvárosba, az ott tartózkodó többi katoná-

95 Uő. uo. i. h.; *Szinán csaus*, uo. 352. o.

96 *Szinán csaus*, uo. 353. o.

97 Uő. uo. i. h.; *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 250. o.

98 *Istvánffy Miklós*: i. m. 174. o.

99 Uő. uo. 175. o.; *Szinán csaus*, *Thury József*: i. m. II. k. 353—354. o.

100 Ezt egy szökevény árulta el a török táborban. Leírja *Szinán csaus*, uo. 354—355. o.

101 *Istvánffy Miklós*: i. m. 175. o.; vö. *Szinán csaus*, uo. 355. o.

102 *Szinán csaus*, i. h.

103 *Istvánffy Miklós*: i. m. 175. o. A török szerzők is értesültek arról, hogy sokan kinnrekedtek: *Lutfi pasa*, *Thury József*: i. m. II. k. 35. o.; *Dzselálzáde Musztafa*, uo. 252. o.; *Szinán csaus*, uo. 357. o.

104 *Istvánffy Miklós*: i. h.

val és felfegyverzett polgárral eléggé számottevő erőt jelentettek volna ahhoz, hogy a belvárost huzamosan, egy-két hétig tartsák. A várható őszi esőzés még a győzelemre is kínált némi esélyt.

A példátlan körülmények között végrehajtott árulás csak növeli Warokcs és katonái hőstettét.

Buda körül (Nógrád mellett) Esztergom és Székesfehérvár szilárdan biztosította a hódoltságot.

A budai vilayet kiterjesztéséért folytatott további várharcok kis erővel folytak.¹⁰⁵

1551-ben már nem a területszerzés volt a török hadjárat fő célja, hanem a Habsburgok erdélyi befolyásának kiiktatása. E célkitűzés vezette Szokollu Mehmed ruméliai pasa hadjáratát, aki a Temesközben tevékenykedett. Sokáig céltalannak látszó hadjáratát feltehetően befolyásolta Fráter György megtévesztő politikája. Vegül a pasa, merőben szokatlan időpontban, október derekán indult Temesvár ostromára.

Temesvár (Timișoara, Románia) volt az alföldi főkapitányság székhelye, Erdély délnyugati elővára, a Temes-vidék, a Maros-völgy, valamint a karánsebesi bánság központja. Jelentőségével nem volt arányos erősítettsége és felszerelése. Temesvár XV. században épült védőművei elavultak. A belső várból, külső várból és ahhoz csatlakozó városból álló, összefüggő erősítés kulcsa a közös vízitorony (és a benne foglalt kapu) volt. A téglalap alaprajzú, sarkain rondellákkal erősített falazott vár a vízitorony megtartásáig védekezhetett.

Keletre és nyugatra helyezkedtek el a palánkkal védett külvárosok: a Kispalánk, vagy Szigeti külváros, valamint a Nagypalánk. Ezek tartós védelme lehetetlen és indokolatlan volt.

Valamennyi erősítés a Béga és Temes közös vízrendszeréből kiemelkedő szigetre épült.¹⁰⁶

A várharc kulcskérdése az volt, hogy meg tudja-e közelíteni az ostromtüzérség a falakat és hogy sikerül-e bevenni a vízitornyot?

Losonczy István alföldi főkapitány, egyben a vár parancsnoka, a sziget megszállása ellen földsáncokat emelt az északi és keleti kapuk elé.

Temesvár őrségét ekkor spanyol és magyar katonák alkották. Szá-

¹⁰⁵ 1544. április 23. után foglalta el Visegrádot Jahjapasazáde Mehmed budai pasa, 10 napi ostrom árán. A harc menetéről keveset tudunk: az alsóvár elvesztése után állítólag ivóvíz nélkül maradt őrség megadta magát. Eléggé tisztázatlan a várkapitány, Amadé Péter szerepe, aki az ostrom alatt ki-be járt a várból, és szinte egyedül maradt életben. Források: *Ibrahim Pecsevi*, *Thury József*: i. m. II. k. 383. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. 177. o.

¹⁰⁶ Temesvár építésére: *Marosi Endre*: Itáliai hadiépítések részvétele a magyar várrendszer kiépítésében 1541–1592 között. HK 1974/1. 62. o. Temesvár 1552. évi állapotát leírja *Szántó Imre*: A Temesvidék és a Maros-völgy várainak török uralom alá jutása 1551-ben SZ 1971/1. 28. o.

muk feltehetően meghaladta az 1000 főt. Csekély lehetett az ágyúk száma is.

Losoncznak minden esélye megvolt arra, hogy a kellő ostromtüzérség nélkül beérkező, nem nagy létszámú török sereggel szemben sikerrel vegye fel a harcot. Neki kedvezett a késő októberi idő is.

10. *Temesvár sikeres védelme* 1551. október 16—27. között történt.

Az *ostrom első szakaszában*, október 16—17. folyamán, a törökök megkíséreltek rajtaütetni a váron. Losonczy és Alfonso Perez, elébük menve, visszaverte ezt a kísérletet.¹⁰⁷ Mindemellett a törökök megszállták Temesvár városát.

Az *ostrom második szakaszában*, október 18—27. között, a palánkokban folyt a harc. Losonczy ugyan kiürítette ezeket, sőt felgyújtotta a Kispalánkot, kirohanásokkal azonban zavarta a törököket a sáncok emelésében. A hadjárat elhúzódása,¹⁰⁸ a beköszöntő őszi esőzés,¹⁰⁹ valamint Castaldo, Pallavicini és György barát Dévánál egyesült csapatai Szokollu Mehmedet végül is rábírták az ostrom abbahagyására.

A 12 napig tartó harc folyamán nyilvánvaló fölényben voltak a temesváriak. A török sereg nem rendelkezett a támadáshoz szükséges erőfölénnyel, technikai eszközökkel, nem ismerte föl Temesvár gyenge pontját és nem tudta megkezdeni a réslövést. Egyáltalán: súlyos hiba volt az ostrom elkezdése. (Igaz, egy év múlva jól hasznosította az akkori török hadvezetés a kudarcban szerzett tapasztalatokat.)

Temesvár védőinek helytállása stratégiai jelentőségű volt. Időt biztosítottak az erdélyi és királyi csapatok gyülekezéséhez, felvonulásához, majd maguk is csatlakozva hozzájuk, részt vettek a hátráló török sereg üldözésében és számos vár visszafoglalásában.

1552-ben sokkal nagyobb, több tízezer fős török had indult a Temesvidék meghódítására, ezáltal az erdélyi-Habsburg szövetség szétzúzására. A had élén Szulejmán sógora, Kara Ahmed pasa, másodvezér állt. Tevékenységét Erdély határán hűbéres csapatok, északon, Buda körül, Hadim Ali budai pasa csapatai biztosították. Ez utóbbi bevette Veszprémet,¹¹⁰ majd többezres hadával elindult a nógrádi várak felé. Váratlanul érthette a drégelyi őrség ellenállása.

¹⁰⁷ *Istvánffy Miklós*: i. m. 196. o. Az ostromot leírták: *Czimer Károly*: Temesvár megvétele 1551—1552. HK 1893. 60—66. o. és *Szántó Imre*: A török 1551. évi hadjárata a Temesvidék és a Maros-völgy meghódítására. HK 1972/1. 87. és köv. o.

¹⁰⁸ *Istvánffy Miklós*: i. m. 197. o.-on írta meg, hogy Kászim napján, október 26-án, a török katonákat haza kellett indítani.

¹⁰⁹ *Dzselalzade Musztafa, Thury József*: i. m. II. k. 262. o.

¹¹⁰ *Szántó Imre*: Veszprém visszafoglalása és a török terjeszkedés a Dunántúlon 1552-ben. Kiadva: A Veszprém megyei múzeumok közleményei 9/1970 49—51. o. *Istvánffy Miklós* i. m. 208. o.-án 10 napos ostromról ír, és ezt az adatát mindenki elfogadta. Veszprém június 1-én esett el, és az ostrom nem kezdődhetett május 26-a előtt. A Szántó Imre tanulmányában idézett tudósítások még 28-án, sőt 29-én is csak jövő időben írnak Ali pasa vállalkozásáról. Eszerint Veszprém alatt pár napos összecsapás lehetett csak.

Drégely vára a tatárjárást követő időben épült. Magas hegyen álló, szabálytalan alaprajzú, kis területű erődítését mindössze 2 kis, félkörös torony védte.¹¹¹ Ali támadásakor az őrség egy része portyázott, Szondy György parancsnoksága alatt az ott tartózkodó, mintegy 150 fő mégis harcba szállt. Szondyék csak abban reménykedhettek, hogy a felvidéki királyi csapatok haladéktalanul a vár felmentésére sietnek; a gyenge falak azonban ennyi időt sem biztosítottak.

11. *Drégely ostroma* 1552. július 6—10. között folyt le. A török tüzérség a várat négy nap alatt rommá lőtte. Ezt követően Szondyék visszautasították Ali megadási feltételeit és a rohamozó törökökkel vívott egyenlőtlen harcban életüket áldozták,¹¹² még mielőtt Erasmus Teufel, a felvidéki csapatok parancsnoka bármit is tehetett volna.

A drégelyi hősök önfeláldozása jelképpé vált, harcuknak azonban sem taktikai, sem stratégiai jelentősége nem volt.

Időközben Kara Ahmed és Szokollu Mehmed seregei felvonultak Temesvár alá. A vár korszerűsítésére az elmúlt ostrom óta nem sokat tettek,¹¹³ Losonczy nem kapott érdemi segítséget a tiszántúli vármegyéktől. Mintegy 2300 főnyi, zömmel spanyol és magyar, kisebb részt német és cseh katona élén, 17 ágyúval készülődött az ostromra. Jelentése szerint¹¹⁴ — amelyet túlzónak ítéelhetünk — 50 ezer fős török had szállta meg Temesvárt. 16 ostromágyújuk, és — Castaldo szerint¹¹⁵ — mintegy 100 kisebb ágyújuk volt.

Ekkora ostromló erővel szemben Losonczy nem számíthatott győzelemre, talán csak felmentés esetén. Temesvár (Nándorfehérvárat kivéve) erősebb volt bármely várunknál, amelyet 1521 óta ostromoltak a törökök, mégis, az a tény, hogy a tüzérséggel nem lőtt Kőszeg kivételével — egyetlen vár sem állta a török főerők ostromát három hétnél tovább, eléggé behatárolta a temesváriaktól elvárható védelem időtartamát is. Ennyi idő alatt kellett volna felmenteni a várat.

12. *Temesvár ostromára* 1522. június 24—július 27. között került sor.

Az ostrom első szakaszában, június 24—28. között, a török had körülrárta Temesvárat. Losonczy ezúttal is kiürítette és felgyújtatta a külvárosokat. A török kezdeményezés most az északi oldalra összpontosult. Megkezdték a tó vizének elvezetését, a vizesárvok feltöltését,

111 Leírása és alaprajza: *Dercsényi Dezső* (szerk.): Magyarország Műemléki Topográfiaja, Nógrád megye műemlékei. Budapest, MTA, 1954. 179., 182. o.

112 *Istvánffy Miklós*: i. m. 214. o.

113 *Marosi Endre*: Itáliai hadiépítések... i. m. 62—63. o.

114 Hivatkozik rá *Szántó Imre*: i. m. SZ 1971. 25. o.

115 Uő.: Eger vár védelme 1552-ben. Eger, Városi Tanács, 1971. 63. o.

ágyúállások létesítését, munkálataikat a kirohanó csapatok sem tudták megakadályozni.¹¹⁶

Az *ostrom második szakaszában*, június 29—július 13. között a keleti, de főként az északi kapuvédő előműért harcoltak. Ez a két előmű gátolta a vár megközelítését. Számos roham követte a török tüzérségi előkészítést, amelyek eredményeképpen az ostromlók elfoglalták a keleti előművet, majd behatoltak az északiba is. A hátráló spanyolok itt hevenyészett sánc mögül folytatták a harcot, de 12-én ez is török kézre került.¹¹⁷ 13-án Losonczy és a spanyol Mendoza csapatai ellenlökéssel kivetették az északi védőművet megszálló törököket, akik ezután magas ellensáncot emeltek. Innen — irányzott tömeges tüzükkel és rohammal — végleg elfoglalták az előművet. Megnyílt a lehetőség a vízitorony tüzérségi megközelítésére.

Az *ostrom harmadik szakaszában*, július 14—25. között, a vízitoronyért (és egyúttal a városért) folyt a küzdelem, amelyet csak a török had lőszerhiánya odázott el egyideig.¹¹⁸

A tüzérségi tűz és a rendszeres rohamok, valamint a lövészek fedezete alatt a törökök feltöltötték a vár árkait. 24-ére rések tátongtak a város és vár falain, erősen megrongálódott a vízitorony is. Ahmed joggal rendelte el a döntőnek szánt rohamot.¹¹⁹ Ennek kisegítő célja a keleti kapu, fő célja az átellenes vízitorony volt. Ez utóbbinál a török had már-már betört a városba, de Losonczy — akárcsak hajdan Hunyadi Nándorfehérvárott — a tartalék élén rohammal verte ki őket.¹²⁰ Másnap Ahmed megismételtette a rohamot. Sikerült felgyújtani a várat, heves harc után elfoglalták a vízitornyot, sőt megtámadták a belső várat is. Itt, bár Losonczy és az őrség megállította őket,¹²¹ Temesvár sorsa lényegében eldőlt.

Az *ostrom negyedik szakaszában*, július 26—27-én, alkudozás folyt a belsővár átadásáért. Ahmed ugyanis — megismételve korábbi ajánlatát — szabad elvonulást ígért. Temesvár védői — miként majd a későbbi szigetváriak — a hősi halál vagy a megadás között választhattak. A többség élni és tovább harcolni akart: nyomásukra Losonczy belegyezett a vár feladásába, és az 27-én megtörtént.¹²² Az elvonuló őrséget — megtorlásként a Lippát feladó törökök előző évi megtámadásáért — heves harc után megsemmisítették, vagy foglyul ejtették a törökök.

Temesvár magára hagyott őrsége 34 napi¹²³ hősies harc után kény-

116 Az ostrom leírása: *Czimer Károly*: i. m. 308—376. o.

117 *Szántó Imre*: i. m. SZ 1971/1. 35. o.

118 *Istvánffy Miklós*: i. m. 211. o.; *Szántó Imre*: u. o. 36. o.

119 *Szántó Imre*: uo. 38. o.; *Dzselálzáde Musztafa, Thury József* i. m. II. k. 267. o. szerint 23-án volt a roham.

120 A harcot leírta *Istvánffy Miklós*: i. m. 212. o.

121 *Czimer Károly*: i. m. 353. o. Istvánffy ugyan jelzi a további harcot, de nem írja, hogy a belsővárat támadták volna: i. m. 201. o.; *Szántó Imre*: i. m. SZ, 1971/1. 38. o.-án közelebbi forrás megjelölése nélkül írja, hogy a belső várat nem támadták. Szempontunkból egyébként ez nem lényeges.

122 *Czimer Károly*: i. m. 358.; *Szántó Imre*: i. m. SZ, 1971/1. 40. o.

123 Ennyit számolt, de más dátummal *Istvánffy Miklós*: i. m. 212. o.

szerült átadni a várat. Teljesítményüket csak Nándorfehérvár őrsege múlta felül. Szigetvár védői 1566-ban csak 4 nappal tudtak tovább védekezni, mint a temesváriak. Az itt hősi halált halt spanyol, magyar, német és cseh katonák harcából helytelen és igazságtalan volna azt kiemelni, hogy a várat végül feladták. Minden katonai lehetőségüket kimerítve így tettek kísérletet a túlélésre.

Temesvárnak a vártnál hosszabb védelme egyelőre nem járt stratégiai előnnyel. A török hadvezetés úgy döntött, hogy megsegíti a Szolnok alatt sikertelenül tevékenykedő Hadim Ali budai pasát. (A Temesvár alatt elvesztett idő csak később, Eger ostrománál hiányzott nagyon, és a török kudarc egyik fontos oka volt.)

Temesvár feladását másnap, július 28-án követte Lippa kiürítése.¹²⁴ Ez az erődítés (Lipova, Románia), az egykorú hadmérnöki felmérés szerint,¹²⁵ nagyon előnytelen helyen épült, dombok tövében, a XVI. században.¹²⁶ A város- és várfal palánkból készült és hevenyészve erősítették meg bástyákkal. Lippa feladata — a Maros jobbpartján emelt kis solymosi várral együtt — a Maros-völgy ellenőrzése és lezárása volt. Erre a feladatra azonban a két vár — a török főerők és ostromtüzérségük ellenében — alkalmatlan volt. Már 1551-ben is harc nélkül ürítette ki Pethő János, és felrobbantotta Lippa erődítésének egy részét.¹²⁷ Nem tudták megvédeni a törökök sem. Mégis, amikor Bernardo Aldana várparancsnok — Castaldo parancsa és saját tisztjei szándékának ellenére — kiürítette Lippát, gyáván és áruló módon viselkedett. A török főserég ugyanis még hetekig pihent Temesvárott és *nem fenyegette* a várat. Így viszont egy csapatuk megszállta az üres erődítést.

A további török tevékenység Szolnok körzetében bontakozott ki. A szolnoki vár (négyszögletes palánkvár, sarkain rondellákkal¹²⁸) 1550-ben épült a Zagyva és Tisza torkolatánál kialakított szigetre. Szolnok erősebb volt, mint Lippa, de lényegesen gyengébb, mint Temesvár. Nyáry Lőrinc alatt aránylag kevés, legfeljebb 1500 fős magyar, német, spanyol és cseh katonaság őrizte. Tüzérségük, anyagi ellátásuk elegen-

124 *Czimer Károly*: i. m. 367. és köv. o.; *Szántó Imre*: uo. 50. o.

125 *Marosi Endre*: Itáliai hadiépítések... i. m. 56. o.

126 Brandenburgi György erődítette meg. *Istvánffy Miklós*: i. m. 195. o. Lippa árpádkori erődítéseire: *Csorba Csaba*: Adattár a X–XVII. századi alföldi várakról, várkastélyokról és erődítményekről. Kny. A debreceni Déri Múzeum 1972. évi évkönyvéből. Debrecen, 1974. 207. o. Adataink szerint bizonyos, hogy a XVI. sz.-ban új erődítésre került sor.

127 *Istvánffy Miklós*: 196. o.

128 *Marosi Endre*: uo. 61–62. o.; Ortelius metszete: HK 1889 3. sz. melléklet. Egy itáliai mérnök 1554 előtt készített vázlatát közölte *Szendrey János*: Szolnok eleste 1552-ben. HK 1889. 138. o. Az itt látható fülesbástyák nem állhattak Szolnokon, mert ilyeneket akkor még nem építettek nálunk. Feltehető, hogy a hallomásból ismert alaprajzra a hadmérnök rárajzolta az Itáliában használatos bástyaformát.

dő volt. Ali pasa erőivel szemben feltétlenül elvárható volt a vár megtartása. A később beérkező török főerők viszont döntő fölényben voltak a szolnokiakkal szemben, de — tekintettel a szükséges műszaki munkákra — 8—10 napos védekezés ellenük is elvárható lett volna. Ebben az esetben a török had valószínűleg itt fejezi be hadjáratát, és nem kísérel meg Eger ostromát. Szolnok tartós védelme tehát mind taktikai, mind stratégiai szempontból igen jelentős lett volna!

13. *Szolnok ostromára* 1552. augusztus 22—szeptember 4. között került sor.

Az ostrom első szakaszában, augusztus 22—szeptember 1. között, Hadim Ali pasa körülvárta a várat, megszállta a várost. Komolyabb ostrommunkálatokat és rohamokat azonban nem folytatott, hanem várta a török főerőket, amelyek szeptember 1-én érkeztek be.¹²⁹

Az ostrom második szakaszában, szeptember 2—4. folyamán, a várat támadták a törökök. De még mielőtt komoly összecsapásra került volna sor, az őrség 3-án éjjel¹³⁰ kimenekült a várból. Nyáry és a vele maradt 50 hajdú másnap, egyenlőtlen harc után, fogságba került, vagy elesett.

A szolnoki őrség gyáván hagyta el a várat: tette árulás volt. Ezáltal vált lehetségessé a török hadvezetés számára, hogy még kihasználható idejét újabb vár: Eger megtámadására fordítsa.

Ezt a várat Ali pasa rozszant akolnak nevezte. Végzetesen tévedett. Egert évek óta folyamatosan erősítették.¹³¹ A középkori püspöki, lakótoronyos várat átalakították szabálytalan alaprajzú, óolasz bástyákkal erősített várrá. Az uralgó dombok okozta hátrányt a részben palánk huszárvár hozzáépítésével igyekeztek kiegyenlíteni. Tüzérséggel jól felszerelték a várat, lőport maga az őrség állíthatott elő. Élelmiszere elegendő volt. A vár élén Dobó István személyében kiváló parancsnok állt, tisztjei között ugyancsak próbált katonák szolgáltak. Jóllehet a püspök és a vármegye szinte semmit nem küldött támogatásul, a királyi segítséggel kiegészített, és a fegyverforgatásra alkalmas lakosság csatlakozásával megnövelt őrség létszáma mintegy 2000 fő lehetett.¹³² Ez, a vár területéhez képest, kevésnek ítéhető.

Eger ostroma a török sereg legnagyobb vállalkozása volt 1552-ben. A — Temesvárt is beleértve — legerősebbnek minősíthető magyar vár őrsége, nagy valószínűséggel, mintegy 3—4 heti ellenállásra számíthatott. Kellő kitartása esetén valószínűnek tűnhetett, hogy a török had-

¹²⁹ Szendrey János: i. m. 127. o.

¹³⁰ Istvánffy Miklós: i. m. 218. o. Ezt a dátumot lehet kiszámítani a résztvevő Móré Gáspár tanúvallomásából; közölte Szendrey János: i. m. 137. o.

¹³¹ Marosi Endre: Itáliai hadépítések . . . i. m. 46. és köv. o.

¹³² Szántó Imre: i. m. Eger, 86. és köv. o.

járát — győzelem esetén is — itt zárul. A hosszadalmas ostrom végső eredményét a rendelkezésre álló — az őszi esőzéseig hátralevő — idő dönthette el. Ezúttal a török had — szerencsére — szűkében volt az időnek.

14. *Eger dicső védelme* 1552. szeptember 10—október 18. között zajlott le.¹³³

Az ostrom első szakaszában, szeptember 10—11-én kerítette be a részenként érkező török had a várat. Ezt kirohanással zavarták az egriek, de a várost nem védték.

Az ostrom második szakaszában, szeptember 12—október 13. között folyt a réslövés, valamint a vár rohamozása. A török hadvezetés szokatlanul korán, megfelelően kiszélesített rések hiányában rendelte el az első általános rohamot, szeptember 29-én.¹³⁴ Ezt az egriek keményen visszaverték.

Csak ezután kezdtek hozzá az ostromlók az aknaásáshoz, miközben folytatták a réslövést és a kisebb rohamokat. Erőiket azonban nem összpontosították a vár egyik része — így például a gyengébb huszárvár — ellen.

A védők katonai tudása magas szinten állt. Éjjelente törekedtek a rések elfalazására, vagy éppen hevenyészett védőműveket emeltek. A rohamok visszaverésén túl ki-kicsaptak az ostromlókra, rendszerint maradéktalan sikerrel. Rendre figyelték a török aknászok munkáját és ellenaknával védekeztek.

Beköszöntött a rossz időjárás.¹³⁵ A török hadvezetésnek már nem volt reménye a műszaki munkálatok kellő befejezésére. Az ostrom indokolt befejezése helyett, az áldozatokkal nem törődve, ismételt tömeges rohamokkal szándékoztak elfoglalni a várat. Ez még Kőszegen sem sikerült.

Eger védői hősiiesen verték vissza a nem kellően előkészített török rohamokat. Az október 13-i, utolsó nagy harcban a nők is katonaként küzdöttek.¹³⁶

Az ostrom harmadik szakaszában, október 14—18. között, a török had felkészült az elvonulásra és végre, Kara Ahmed parancsára, meg is kezdte azt. Utóvédjüket Pestig zaklatták az egri portyázók.

Eger 39 napig tartó hős védelme eredményezte a második nagy diadalt a török — bár nem szultáni — főerők ellen. Dicsfénye, az ostrom hevessége miatt, lényegesen felülmúlta a kőszegi győzelmét. Lelkesítő ereje, az erőviszonyok túlságos eltolódása időszakában, érthetően sok-

¹³³ Az ostrom teljes forrásanyagra támaszkodó monográfiája Szántó Imre: i. m. Eger ... Adatainkat innen merítettük, az ostrom szakaszait magunk állapítottuk meg.

¹³⁴ Szántó Imre: uo. 120. és köv. o.

¹³⁵ Dzsélalzáde Musztafa, Thury József: i. m. II. k. 272. o. szerint ez okozta a török kudarcot. Túlzásában van igazság.

¹³⁶ Szántó Imre: i. m. Eger ... 144. és köv. o.

kal nagyobb volt. Nem csodálhatjuk, hogy sem a kortársak, sem az utókor nem tudták tárgyilagosan értékelní az egri diadalt. Hőseit az ország, de legalábbis a Felvidék megmentőinek tartották és a török stratégiai tervek kudarcáról beszéltek. Ám ha tárgyilagosan szemléljük az eseményeket, felül kell vizsgálni ezeket a megállapításokat. Önmagában egyetlen vár sem döntötte el — nem is dönthette el — az ország sorsát. Eger esetleges 1552-es török kézre jutása, sőt 1596-os elvesztése sem jelentette a Felvidék, de még Kassa elvesztését sem. Ilyen hadjárat messze kívül esett a török hadak bármikori célkitűzésein. Számukra 1552-ben csak Eger meghódítása, s ennek révén a budai vilayet biztosítása jelentett hadi célt. Ez a terv is csak egyike volt a hadjárat több részletének, és nem is a legfontosabb azok közül. Dobóék győzelme ennek, a hadjárat egészéhez mérten részleges célkitűzésnek okozta kudarcát. A török hadvezetés nagymértékben okolható a vereségért. Lebecsülte Eger lehetőségeit, ugyanakkor alaposan túlértékelte és túlfeszítette saját erejét. A kimerült és megapadt török had, bár győzelmek álltak mögötte, egyszerűen nem rendelkezett elég idővel az erős vár műszaki megrongálására, a rohamok kellő előkészítésére. Ezen kívül taktikailag is hibázott a török ostromvezetés, amikor nem összpontosította erőit, hanem azokat megosztva, több céllal lövetett és rohmozott. A török vereség alapvető oka természetesen az egriek hősie, magas színvonalú ellenállása volt.

Rendre visszatérő magyarázat a török had hazavonulására Tahmaszp perzsa sah támadása, sőt győzelme a keleti török határon,¹³⁷ pedig nem kereshetünk okozati összefüggést a perzsa helyzet és az egri harctevékenység között. A perzsa határon csak 1553—1555 között alakult ki komolyabb hadihelyzet.¹³⁸ Az Egerből hazamenetelő had egyébként sem tehetett volna semmit 1552 végén.

Az egri diadal méltányos értékelése mellett azt is hangoztatnunk kell, hogy a török had alapvetően teljesítette 1552. évi célkitűzését. Temesvár elfoglalásával jelentőségét veszttette a Habsburg-erdélyi együttműködés. A szolnoki szandzsák és a nógrádi török várak megakadályozták, hogy a királyi sereg rövid úton menetelhessen Erdély felé.

1552 után sokáig csak kisebb erőkkel folytatott hadjáratok következtek a budai vilayet északi és délnyugati biztosítása érdekében. 1554-ben Hamza szécsényi bég rajtaütéssel behatolt Fülek felsővárába, majd a később beérkező Tojgun budai pasa segítségével török kézre került az alsóvár is.¹³⁹

137 Uő. uo. 174. o.

138 Káldy-Nagy Gyula: Szulejmán i. m. 182. és köv. o.

139 Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. II. k. Budapest, MTA 1897. 70. o. Fülek lényegében rajtaütéssel került török kézre, „ostrom” nem történt.

1555-ben Tojgun budai pasa elfoglalta Kaposvár palánkot.¹⁴⁰ A mindinkább előtérbe kerülő célt, Szigetvár elfoglalását azonban nem merte megkísérelni.¹⁴¹ Utódja, Ali budai pasa első cselekedete a vár megtámadása volt.

Szigetvár komoly erődítménye 4 részből állt. XV. századi, kör alaprajzú téglalakótornya körül terült el a téglalap alaprajzú „belsővár”, amely 1556-ban lényegében csak egy bástya volt. Keletről és délről csatlakozott ehhez az együtteshez a középső vár. Föld-fa falait töltéssel erősítették. Ezt, a belsővárnak nevezett együttest, vizesárok választotta el a külső vártól, a két erődítést kapu és híd kötötte össze. A külső várat az 1550-es években megerősítették egy bástyával. Dél felé kiépítették az Óvárost, amelyet három kőbástya és palánkfal övezett. Szigetvárat az Almás-patakából gáttal felduzzasztott vízrendszer tette megközelíthetetlennek.¹⁴²

Szigetvár védelmi lehetőségei jobbak voltak mint Temesváré, de falai gyengébbnek bizonyultak Egeréinél. Elfoglalása időrabló, komoly műszaki harcot és veszteséges rohamokat igénylő feladatot jelentett. Hadim Ali pasa mintegy 25 ezer főnyi sereggel és ostromtüzérséggel rendelkezett,¹⁴³ bővelkedett időben, felmentő sereggel sem kellett számolnia.

Szigetvár mintegy 1800 főnyi őrsége élén Horváth Stancsics Márk állott.¹⁴⁴ Harcedzett tisztjei és legénysége élén feltétlenül volt esélye a török sereg körülbelül egy hónapos feltartóztatására. Másfelől azonban Ali pasa is elegendő erővel rendelkezett ahhoz, hogy — kitartó ostrom után, felmentő sereg beavatkozása nélkül — bevegye a várat.

15. *Szigetvár megvédésére* 1556. május 20—július 31. között került sor.

Az ostrom első szakaszában, május 20¹⁴⁵—június 13. között, a pécsi, babócsai és koppányi bégek ostromzár alá vették Szigetvárat. A védők kirohanásokkal zaklatták őket. Június 13-án érkezett be Ali pasa serege¹⁴⁶ az ostromágyúkkal.

140 Az ostromot leírja *Dzselälzáde Musztafa, Thury József*: i. m. II. k. 274—276. o. A szeptember 8—17. között, 10 napig tartó ostrom első felében, 12-éig, egy csapat tartotta körül fogva a várat, és megkezdte lövetését. 13-ától a főerők is beavatkoztak a harcba. Betöltötték a vár árkait, fatornyokat emeltek, és megfelelő tüzérségi előkészítés után, rohammal bevették Kaposvárat. Vö. *Istvánffy Miklós*: i. m. 233. és köv. o.

141 *Istvánffy Miklós*: i. m. 234. o.

142 *Papp László*: *Szigetvár XVI—XVII. századi erősség-rendszere és ábrázolásai*. Kny. Janus Pannonius Múzeum 1965. évi Évkönyve, Pécs, 227—228. o.; *Kováts Valéria*: *A szigetvári Zrínyi Miklós Múzeum kiállításai*. Pécs, 1966. 27. és köv. o. Rekonstrukciós rajz uo. 20. o.

143 *Istvánffy Miklós*: i. m. 235. o.

144 Az ostrom részletei, pontatlan időrenddel: *Salamon Ferenc*: *Az első Zrínyiek*. Pest, 1865, 393. és köv. o.

145 *Istvánffy Miklós*: i. m. 235. o.

146 *Rónai Horváth Jenő*: i. m. 72. o.

Az ostrom második szakaszában, június 14—június 20. között, az Óvárosért harcoltak. A török tüzérség rést lőtt a Késás-bástyán, feltöltötték az Óváros árkait és ötödik rohamuk után a védők visszavonultak a várba.¹⁴⁷

Az ostrom harmadik szakaszában, június 21—július 5. között, a török réslövessel próbálkozott. Az ostromlók töltést alakítottak ki a vizen át, és rá sáncokat emeltek. A műszaki munkát végzőket tekervényes sáncokkal és árkokkal fedezték, megkezdték a víz levezetését is. Munkájuk azonban hiábavaló volt, mert a szigetvári tüzekek szétlőtték a sáncokra vitt ostromágyúuk egy részét, és egy kirohanásuk során a töltést is felgyújtották.¹⁴⁸

Az ostrom negyedik szakaszában, július 6—31. között, Ali csak az időt vesztegette. A felgyújtott töltés napokig égett. Ekkortájt, 20-án kapta hírül, hogy Nádasdy Tamás nádor és Zrínyi Miklós horvát bán csapatai ostrom alá fogták Babócsa várát. A török vezér a legrosszabb ellenintézkedésre szánta el magát. Csapatának egy részét a vár körül hagyta, másik része élén 21-én Nádasdyék ellen vonult. Erőit így részenként verték meg.

A vesztesen visszaérkező pasa végül belátta, hogy vállalkozása kudarcot vallott: hadával 31-én elvonult.¹⁴⁹

Szigetvár védői győzelemmel zárták az ostromot. Szulejmán két hadjárata, az 1552-es és az 1566-os között a legjelentősebb, bár korlátozott erővel végrehajtott török ostromot verték vissza. Hősies kitartásuk időt biztosított a felmentő vállalkozásra, amely az ostrom abbahagyására kényszerítette Ali pasát. A XVI. század egyetlen felmentő hadjárata és ütközete tehát taktikai és stratégiai győzelmet eredményezett. Jelentős várostrom egy évtizedig nem következett.

Szulejmán utolsó, hetedik hadjáratának eredeti célját nehéz lenne meghatározni. Erői kisebb részét a Tiszántúl ellen indította, hogy ezáltal végleg biztosítsa János Zsigmond erdélyi fennhatóságát, seregei nagyobb részével ugyanakkor a Dunántúlra vonult; vagy azért, hogy Bécsot ostromolja meg, vagy azért, hogy szétverje a császári hadakat, vagy éppen területszerzésért. Végso soron e tervei Szigetvár ostromába torkollottak.

Arszlán budai pasa ezt a hadjáratot oly módon kívánta előkészíteni, hogy ostrom alá fogta Palota várát. Egy heti lövetés után azonban nem kockáztatta meg a rohamot, mert hírül vette a győri felmentő csapatok közeledtét. Ezért menekülésszerűen távozott a vár alól.¹⁵⁰

147 Istvánffy Miklós: i. m. 235—236. o.

148 Uő. uo. 236. o.

149 Uő. uo. 239. o.

150 Uő. uo. 303. o. szerint 10 napi ostrom után, június 13-án kapta Arszlán a félelmetes hírt, és még éjjel elmenekült seregével. *Szelánki* szerint egy heti ágyúzás után, éjjel menekült el Arszlán: *Thury József*: Szigetvár elfoglalása 1566-ban. HK 1891, 209. o.

A tisztántúli hadjárat vezetésével a szultán Pertev pasa másodvezért bízta meg. A mintegy 20—30 ezer fős, tüzérséggel ellátott sereg Gyula vára alá vonult

Ez a vár semmiképpen sem volt alkalmas arra, hogy — szinte teljesen elvágva hátországától, mélyen beékelődve a hódoltság és az ellenes erdélyi területek közé, távol minden felmentő seregtől — hosszan tartó ostromot álljon ki.

Gyula a Fehér-Körös árterületének szigetére épült a XV. sz. első éveiben. Kő alapozású, vékony, pártázatos téglafal alkotta a négyszögletes várat, amelynek kapuját négyzetes alaprajzú, magas torony foglalta magába. A vár köré téglalap alaprajzú, vékony téglafalat emeltek, amelyet kis, négyzetes bástyák erősítettek. A század közepén magasítottak a vár falain. A külső védőövhöz ötszögletű bástyákat, majd a század fordulóján, a nyugati sarokbástya helyén, rondellát építettek. A XVI. század közepén a külső falat erősítették meg további két, földfalú rondellával. Ezután létesült az erődítést övező, óolaszbástyás palánkvár, majd ehhez — árokka elválasztva — csatlakozott a hasonló építésű huszárvár. Az egész erődítést víz vette körül.¹⁵¹

A korszerű tüzérségi harcra alkalmatlan vár őrségét mintegy 2000, magyar, horvát és német katona alkotta, élükön Kerecsényi Lászlóval.¹⁵² Egy — közvetlenül az ostrom előtt készült — leltár szerint¹⁵³ nem volt sem elegendő fegyver, sem lőszer, sem szerszám.

Nem volt pénz sem az őrség növelésére, sem a vár kellő átépítésére. Tulajdonképpen nem is volt érdemes a — helyzete miatt eleve tarthatatlan — várat jól kiépíteni. Pertev pasa gyors győzelemre számíthatott.

16. *Gyula ostroma* 1566. július 2—szeptember 2. között ment végbe.

Az ostrom első szakaszában, július 2—12. között, az ostromlók körülzárták a várat. A gyulai őrség igen aktívan védekezett. Már kora tavasztól rendre nyugtalanították a Hódoltságot, Pertev előhadát pedig nyílt csatával támadta meg Kerecsényi László.¹⁵⁴ Ezután visszahúzódtott Gyulára, Pertev pedig megkezdte az ágyúállások kiépítését. Munkáját nehezítette az esős időjárás.¹⁵⁵

Az ostrom második szakaszában, július 13—25. között, a huszárvárrért harcoltak. Pertev jól választotta ki az erődítés gyengébb részét. Tüzérsége rést lőtt, azt megrohamoztatta, de csak többszöri, veszteséges harc után kényszeríthette ki a huszárvár feladását.

151 Építéstörténetét az ásató régész, *Parádi Nándor* állapította meg: A gyulai vár ásatásának építéstörténeti eredményei. E.n.h.n. Kny. 1—32. o.

152 *Karácsonyi János*: A gyulai vár ostroma 1566-ban. HK 1897, 91. o.

153 Uő. uo. 92. o.

154 *Istvánffy Miklós*: i. m. 305. o.

155 *Karácsonyi János*: i. m. 94. o.

Az ostrom harmadik szakaszában, július 26—augusztus 3. között, a külső várért folyt a harc. A törökök lecsapolták az árkok vizét. Sán-cok védelme alatt egész a falig ásták előre magukat¹⁵⁶ és közvetlen közelről lőttek rést. Időnként heves rohamokat intéztek, amelyeket a védők kemény harcban vertek vissza. Mindemellett az egyre táguló rés védelme kilátástalanná vált.

Az ostrom negyedik szakaszában, augusztus 4—szeptember 2. között, tárgyalások folytak a vár feladásáért. A veszteségek, az előrehaladt török műszaki munkálatok láttán Kerecsényi úgy vélte, hogy a további harc értelmetlen, hacsak külső segítség nem érkezik. Időnyerés céljából 8 napi fegyverszünetet kért, majd szívós alkudozásba kezdett. Másfelől segítségért folyamodott, erdélyi közvetítést eszközölt ki. Végül is, több heti huzavona után, a gyulai őrség szeptember 2-án elhagyta a várat.¹⁵⁷ A felbőszült törökök megtámadták és legnagyobbbészrű levágták az őrséget.

Gyula védői sokkal többet tettek, mint amennyi tárgyilagosan elvárható volt tőlük. Igaz, nem török főerőkkel harcoltak, de 63 napi ellenállásuk a török elleni várharcok csúcsa.¹⁵⁸ Csaknem kétszer annyi ideig tartották fel az ostromlókat, mint Temesvár, vagy — 1566-ban — Szigetvár védői. Pertev pasa csapatait a hadjárat egész tartamára kikapcsolták a főerők harcából. A pasa nem kísérelhette meg a további előrenyomulást a Tiszántúlra, hanem — Világos és Jenő várainak elfoglalása után — csatlakozott a szigeti hadhoz, de már későn érkezett.

Gyula őrségét, vagy pontosabban a bűnbak Kerecsényit, mégis a gyávaság vádjával szokás illetni. Pedig ha például az őrség augusztus első hetében kirohan a törökre és feláldozza magát, Pertev akár stratégiai győzelmet is arathatott volna a Tiszántúlon, sőt talán eldönthette volna a szigetvári ostromot.

Kétségtelen, hogy a háború legfontosabb — és Buda eleste óta kihatásaiban legjelentékenyebb — eseménye Szigetvárnál játszódott le. Itt vert táborot Szulejmán félszázezer katonából, félelmetes ostromtü-zérségből álló hada, élén Szokollu Mehmed nagyvezérrel.

Szigetvár jelentősen kiépült az utolsó tíz év folyamán. Már állt az Óvárostól délre az Újváros, amelyet palánkkal, ólaszbástyákkal erősítettek meg. Az egykori belsővárat egyetlen nagyméretű kőbástyává építették át.¹⁵⁹ A régi bástyákat részint lebontották, részint újjáépítet-

¹⁵⁶ Istvánffy Miklós: i. m. 308. o.

¹⁵⁷ Karácsonyi János: i. m. 99. o.; Istvánffy Miklós: i. m. 309. o. szerint a megegyezés szeptember 1-én született, de a várat csak három nappal később üritették ki.

¹⁵⁸ Szigetvár 1556. évi védelmének 73 napjából 25 napig tartott a bégek ostromzára, és jó néhány napig távol volt Ali pasa a babócsai vállalkozás miatt.

¹⁵⁹ Papp László: i. m. 227—223. o.; Marosi Endre: Itáliai hadiépitészek... i. m. 61. o.

ték, óolasz rendszerű föld-fa védőműnek alakították ki. Felújították az Óváros palánkját is.

Szigetvár az óolaszbástyás, tehát az adott időszakban Magyarországon legkorszerűbb, erősítési forma legjobban kiépült példája volt. Benne mintegy 2300 magyar és horvát katona készült a harcra. Elegendő fegyverzet, élelmiszer, szerszám állt rendelkezésükre.¹⁶⁰ A katonák jelentős része tapasztalt harcos volt, sokan végigküzdötték az 1566-os ostromot is. Élükön az egyik legtekintélyesebb magyar katona, Zrínyi Miklós állt.

Az erőviszonyok alapján úgy látjuk, hogy Szigetvár őrségének komoly esélye volt a vár 4—5 hétig tartó védelmére. Győzelemre azonban csak felmentés útján számíthattak. (Elvben komoly reményük nyílt erre: Győrott gyülekezett az addigi legnagyobb létszámú császári had.)

17. *Szigetvár ostroma* 1566. augusztus 1—szeptember 7. között zajlott le.¹⁶¹

Az ostrom első szakaszában, augusztus 1—6. között, a részenként beérkező török had bekerítette Szigetvárat, és elhelyezte tüzérségét. Ez, a források szerint, 17 faltörő és több száz egyéb ágyúból állt.¹⁶² A tüzérséget Ali Portuk irányította, aki már Málta ostromában is kitűnt.

Az ostrom második szakaszában, augusztus 7—9. között, az Újvárosért folyt a harc. Itt a ruméliai csapatok támadtak¹⁶³ és megpróbálták előkészítés nélkül bevenni az Újvárost; a heves ellenállás¹⁶⁴ azonban módszeres ostromra kényszerítette őket. Végül, 9-én éjjel, Zrínyi felgyújtatta és kiürítette az Újvárost, ahol addig a várvédők indokolatlan veszteségeket szenvedtek.¹⁶⁵ Visszavonulásuk után Ali Portuk előrevonta tüzérségét és az Újvárosból is lövette az Óvárost.

Az Újváros ostromával egyidőben kezdte meg az anatóliai sereg is a vár lövetését.¹⁶⁶

Az ostrom harmadik szakaszában, augusztus 10—21. között, főként az Óvárosért harcoltak. Máig sem tudjuk miért, milyen erővel és milyen áron védték ezt 12 napon át. A kitartást talán az indokolhatta, hogy 1556-ban, az Óváros védelme idején, a vár nem került rohamközelbe,¹⁶⁷ és a duzzasztó töltést sem vághatta át a török. De — tekintve

¹⁶⁰ Részletesen adatozza Bende Lajos: Szigetvár ostroma 1566-ban. Kiadva Ruzsás Lajos (szerk.): Szigetvári Emlékkönyv. Budapest, 1966. 70—71. o.

¹⁶¹ Uő. uo. 74., 102. o. — Más időpontot ad az ostrom kezdetére, közelebről nem jelölt török források alapján Tayyib Gökbülgin: Szigetvár ostroma és elfoglalása 1566-ban. (Török források szerint.) HK 1966/4. 793. o. Szerinte augusztus 5-én érkezett a török had a vár alá.

¹⁶² Szelániki, Thury József: i. m. HK 1891. 210. o.

¹⁶³ Uő. uo. 213. o.

¹⁶⁴ Istvánffy Miklós: i. m. 313. o.

¹⁶⁵ Bende Lajos: i. m. 77., 82. o.; A harcról; Szelániki, uo. i. m. 213 o.; Istvánffy Miklós, i. h.

¹⁶⁶ Szelániki, i. h.

¹⁶⁷ Istvánffy Miklós: i. m. 313. o.

az őrség korlátozott erőit — csak a reális áldozat erejéig lett volna szabad védeni az Óvárost.

A török ostrom fő célja a szárazon megközelíthető keleti oldal és közepén a Pécsi-kapu volt.¹⁶⁸ A törökök váltva alkalmazták a réslövést, az aknaásást és a rohamokat. Töltést, közelítő árkokat építettek a falakhoz, megkezdték a víz elvezetését is.

Az óvárosi őrség a végsőkig harcolt. Hevenyészett sáncokat emeltek a szétlőtt falak mögött, mint egykor a székesfehérváriak vagy a temesváriak. A harc elején kicsaptak az újvárosi törökökre, a későbbi rohamokat pedig elszánt közelharccal verték vissza. A mind türelmetlenebb török hadvezetés — nem törődve az áldozatokkal — rohamok sorával igyekezett kicsikarni az Óváros feladását. Ezek során rendkívüli veszteségeket szenvedtek az ostromlók, de megritkult az Óváros ismételten feltöltött őrsége is. Augusztus 21-én, amikor a törökök két részen is betörték, a megkésve elrendelt kiürítést már nem tudták végrehajtani a leharcolt, holtfáradt óvárosiak. Zrínyi itt vesztette el legjobb tisztjeit, őrségének létszámra és minőségre nézve egyaránt legjavát.¹⁶⁹

Sikerrel haladt a vár ostroma is. Augusztus 11-én Ali Portuk megkezdte egy töltés építését, ennek fedezetében pedig a vizet duzzasztó gát átvágását. Ezt az őrség csak 14-én vette észre. Veszteséges kirohánással sem tudták visszatölteni az átvágást.¹⁷⁰ Másnap a törökök leeresztették a vizet, és megkezdték a vár bástyáihoz vezető töltések, közelítő árkok létesítését.

Az *ostrom negyedik szakaszában*, augusztus 22—szeptember 5. között, a külső várat ostromolták. A védők heves ágyútüze ellenére a törökök előreásták magukat a falakig,¹⁷¹ aláaknázták a bástyákat. Több oldalról hevesen lőtték a várat, ismételten tömeges rohamokat indítottak, ezúttal azonban még eredménytelenül. A szigetváriak nagyobb része ekkorra már elesett, vagy harcképtelenné vált.

A törökök ekkor magas fatornyot emeltek. Zrínyi ugyancsak magas, hevenyészett palánképítménnyel válaszolt,¹⁷² de az ostromlók ágyú- és puskatüze megakadályozta az aknák elleni hatékony védekezést. Szeptember 5-én felrobbantották a bástyákat, és az elharapódzó tűzvészben kibontakozott az utolsó kézitusa. A még harcképes, legfeljebb 2—300 főnyi szigetvári katona, hősiek ellenállás után, beszorult a belsővárba.

Az *ostrom ötödik szakaszában*, szeptember 6—7. között, már a belsővárért küzdöttek az ostromlók. 7-én sikerült felgyújtaniuk; Zrínyi és csapata a hősi halált választotta: kirohant a várból.

A török főerők teljesítették céljukat: előretolták a Hódoltság hatá-

168 Bende Lajos: i. m. 79. és köv. o.

169 Istvánffy Mikóls: i. m. 314. o.; Bende Lajos: i. m. 79. és köv. o.

170 Dandó és Radován kirohanása: Istvánffy Miklós: i. m. 314. o.

171 Uő. uo. 315. o.; Szelániki, Thury József: i. m. HK 1891. 214—215. o.

172 A török építményre. Szelániki, uo. 214—215. o. Az ellenintézkedés leírása, Bende Lajos: i. m. 90. o.

rát a Balaton—Muraköz vonaláig, győzelmük azonban pirruszi volt. Előerők, különösen a janicsárok, súlyos veszteségeit nem pótolhatta kellően a nehéz helyzetbe kerülő birodalom.

Szigetvár 38 nap harca után került török kézre. Őrségének önfeláldozása kiemelkedő fejezet hadtörténelmünkben. Az adott viszonyok között nem volt esélyük a vár megvédésére, akkor sem, ha a védelmet más, talán célszerűbb módon vezetik. Győzelemre csak a birodalmi had segíthette volna őket.

Szigetvár eleste ismét bizonyította, hogy a török főerők ostrommódszerei és lehetőségei döntő fölényt jelentettek a magyar várvédelem lehetőségeivel szemben.

III. Következtetések

A második részben utaltunk a török ostrommódszereire, annak szakaszaira egy adott objektum ellen. Korszakunk legtöbb ostroma viszont több objektumból álló erődítés ellen irányult. Ezen ostromok gyakorlati szakaszai az alábbiak szerint alakultak:

- a) az erődítés körülzárása, felkészülés az ostromra (a derékhad be-
várása, ostromzár létesítése),
- b) a város (elővár, előmű) ostroma,
- c) a külsővár ostroma,
- d) a belsővár ostroma.

E gyakorlati szakaszokon belül alkalmazták a rombolás, réslövés, roham eszközeit.

Időszakunkban a *szultáni főerők* ostromát mindössze Kőszeg védőinek sikerült visszaverni, a török ostromtüzérség távollétében. A legtartósabb ellenállást Nándorfehérvár katonái tanúsították.

A *szultán távollétében* vezetett *jelentősebb török hadjáratok* során¹⁷³ csak az egriek arattak győzelmet. A legtartósabb ellenállást Gyula védői tanúsították.

A budai és más pasák, egyes bégek *kisebb vállalkozásai* során¹⁷⁴ magyar győzelemmel végződött Temesvár és Szigetvár védelme. A legtartósabb ellenállást a szigetváriak tanúsították.

A várvédők ellenállásának eredményessége és megállapítható időtartama, teljesen ésszerűen, a török sereg nagyságától függött.

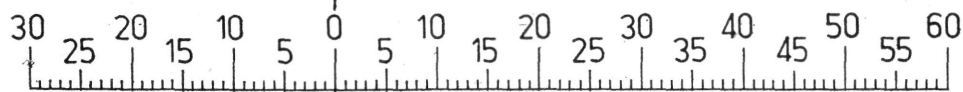
Általános érvénnyel megállapíthatjuk, hogy az 1521-ben meglévő várállományunkban csak a több részre tagolódó erődítések védőinek volt esélye arra, hogy 10 napon túl is lekössék a (nagyobb létszámú és ostromtüzérséggel harcoló) ellenséget.

173 1521: Szabács, 1543: Valpó, 1552: Temesvár, Szolnok, Eger, 1566: Gyula.

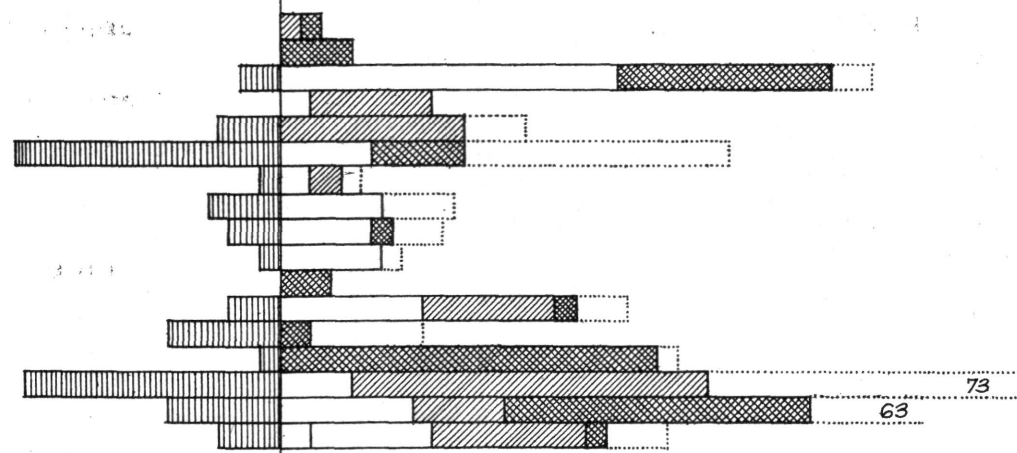
174 1521: Zimony, az 1544. évi várharok, 1551: Temesvár, 1552: Drégely, az 1554. évi harcok, 1556: Szigetvár.

A KÖRÜLZÁRÁSTÓL
AZ OSTROMIG TERJEDŐ NAPOK

AZ OSTROM NAPJAI

1. SZABÁCS (1521. VII. 4.-VII. 7.)
2. ZÍMONY (1521. VII. 6.-VII. 12.)
3. NÁNDORFEHÉRVÁR (1521. VII. 3.-VIII. 29.)
4. PÉJERVÁRAD (1526. VII. 13.-VII. 27.)
5. KŐSZEC* (1532. VIII. 5.-VIII. 28.)
6. VALPÓ (1543. V. 10.-VI. 22.)
7. SIKLÓS (1543. VI. 30.-VII. 7.)
8. ESZTERGOM (1543. VII. 24.-VIII. 9.)
9. SZÉKESFEHÉRVÁR (1543. VIII. 20.-IX. 4.)
10. TEMESVÁR (1551. X. 16.-X. 27.)
11. DRÉGELY (1552. VII. 6.-VII. 10.)
12. TEMESVÁR** (1552. VI. 24.-VII. 27.)
13. SZOLNOK (1552. VIII. 22.-IX. 4.)
14. EGYER*** (1552. IX. 10.-X. 18.)
15. SZIGETVÁR (1556. V. 20.-VII. 31.)
16. GYULA**** (1566. VII. 2.-IX. 2.)
17. SZIGETVÁR (1566. VIII. 1.-IX. 7.)

JELMAGYARÁZAT:

- A KÖRÜLKERÍTÉS ÉS OSTROMZÁR SZAKASZA
- A VÁROS OSTROMA
- A KÜLSŐVÁR OSTROMA
- A BELSŐVÁR, VAGY EGYETLEN OBJEKTUMBÓL ÁLLÓ VÁR OSTROMA
- AZ OSTROM TELJES IDŐTARTAMA

- * A VÁROST ÉS A VÁRAT EGYSZERRE VÉDTÉK
- ** A KÜLVÁROSOKAT VÁROSKÉNT, AZ ELŐMŰVEKET KÜLSŐVÁRKÉNT JELÖLTÜK
- *** EGYETLEN OBJEKTUMNAK TEKINTETTÜK EGYERT
- **** A HUSZÁRVÁRAT VÁROSKÉNT JELÖLTÜK

Ha külön megnézzük a tényleges harcban töltött napokat,¹⁷⁵ azt látjuk, hogy 30 napon túli harcra csak Nándorfehérvár, Eger és Szigetvár védői voltak képesek.

Nagyobb erődítéseink elvárható ellenállásának idejét, török főerők ellen, tehát 10—30 napra becsülhetjük (egyéb feltételek megléte esetén, például számottévó őrség, lőszer, fegyver, stb.). Az ennél korábban elvesztett váraknál joggal feltételezhető a katonai szakértelem hiánya, a gyávaság, vagy árulás esete. A fenti határon túl védett várak őrsege felülmúlta a tőle elvárható teljesítményt.

Kisebb, de védelmezett váraink — mint Szabács, Zimony, Drégely — legfeljebb 4—5 napi ellenállásra voltak alkalmasak. (Grafikus ábrázolását lásd a 458. sz. oldalon.)

Tekintsük át az ostromok naptári elhelyezkedését is.

A győztes várvédők időnyerő és egyéb szerepe egyértelmű.

Nándorfehérvár, Gyula (és esetleg, bécsi hadjáratot feltételezve, Esztergom) védői ellenállásukkal megghiúsították a török hadvezetés további stratégiai terveit, legalábbis alapvetően hozzájárultak azok kudarcához, korlátozásához. A török hadvezetés e várak elhúzódó ostromában elvesztette hadjáratit idejét.

Jelentős idővesztéséget okozott az ostromlóknak Szabács, Pétervárad, Siklós, Esztergom, Székesfehérvár, Temesvár (1552), Szigetvár (1566) őrsege, de áldozatuk nem eredményezett török stratégiai kudarcot.

Sem jelentős idővesztéséget, sem stratégiai kudarcot nem idézett elő Zimony, Valpó, Drégely hősies védelme.

Szolnok védőinek gyávasága viszont további hadjáratra serkentette a törököket. (Az ostromok naptári elhelyezkedését lásd a 460. oldalon levő táblázaton.*)

IV. Összegezés

A várharcok elemzése arra vezet, hogy korszakunkban a török ostrommódszerek döntően felülmúlták a magyar várépítés és várvédelem eszközeit.

1521-ben Szulejmán hadának várharcait a tömeges túlerő rendszeres alkalmazása jellemzi. Az elsáncolt, túlnyomó erejű török tüzérség kellő összpontosítás nélkül lövette a középkori eredetű várfalakat. Fő módszere a rombolás volt, ezt a célt szolgálták az aknászok is. A rombolt falakra, tornyokra, a kialakult rések ellen indították a tömeges rohamokat. Minden esetben megoldották a vízlevezetés, az árokfeltöltés feladatait.

¹⁷⁵ Tehát elhagyjuk a körülzárás, az előkészület, továbbá az alkudozások, tartós ostromszünetek napjait.

* Eger esetében a grafikon hibás; az ostrom időtartamát jelző hasáb helyesen átnyúlik az október rovatba!

Év	Vár, időtartam	május	június	július	augusztus	szeptember	október
1521	SZABÁCS (VII.4. – VII.7.) ZIMONY (VII.6. – VII.12.)			■ ■			
1526	NÁNDORFEHÉRVÁR (VII.3. – VIII.29.) PÉTERVÁRAD (VII.13. – VII.27.)			▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬ ▬▬▬▬▬▬▬			
1532	KŐSZECS (VIII.5. – VIII.28.)				▬▬▬▬▬▬▬		
1543	VALPÓ (V.10. – VI.22.) SIKLŐS (VI.30. – VII.7.) ESZTERGOM (VII.24. – VIII.9.) SZÉKESFEHÉRVÁR (VIII.20. – IX.4.)	▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬		▬ ▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬	▬▬▬▬▬▬▬	▬▬▬▬▬▬▬	
1551	TEMESVÁR (X.16. – X.27.)						▬▬▬▬▬▬▬
1552	DRÉGELY (VII.6. – VII.10.) TEMESVÁR (VI.24. – VII.27.) SZOLNOK (VIII.22. – IX.4.) EGER (IX.10. – X.18.)			■ ▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬		▬▬▬▬▬▬▬	▬▬▬▬▬▬▬
1556	SZIGETVÁR (V.20. – VII.31.)	▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬		▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬			
1566	CYULA (VII.2. – IX.2.) SZIGETVÁR (VIII.1. – IX.7.)			▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬	▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬ ▬▬▬▬▬▬▬▬▬▬		

1521-ben a magyarországi várak alkalmatlanok voltak a sikeres ellenállásra a török főerők ellenében. A hevenyészett várépítés időszakában — 1541—1555 között¹⁷⁶ — létesített bástyák sem biztosították az összehangolt, ütőképes tüzérségi harcot, legfeljebb némileg csökkentették a török harcászati fölényét.

Szulejmán első támadásakor várainkban nem volt kellő számú tüzérség, katonáink nem ismerték a műszaki harcot. Ellenaknát először Kőszeg védelmében alkalmaztak.

Szulejmán utolsó hadjárata idején sokkal hatékonyabb török ostrommódszereket alkalmaztak, bizonyára Ali Portuk tevékenységének tulajdoníthatóan. Az ágyúk elsáncolása — egy jelentős terepszakaszon — összefüggő sánccá fejlődött.¹⁷⁷ Ali Portuk néhány célpontra vontja össze tüzérségét és aknászait, ezzel megsokszorozta módszerei hatékonyságát. Célja egyértelműen és elsősorban a réslövés, résrobbantás volt. Ennek rendelt alá minden más műszaki tevékenységet. Ugyanakkor — feltehetően az idő múlása miatt — megmaradt a gyalogsági rohamok áldozatos erőltetése.

Az ólaszbástyás építkezés időszakában — 1556—1568¹⁷⁸ — alakították ki a várvédelem összehangolt tűzrendszerét. Az új bástyák azonban még nem rejtették kellőképpen a saját tüzérséget, nem tartották távol elegendő sokáig és elegendő mértékben az ostromtüzérséget. Alapvető körülmény volt, hogy ezekkel a bástyákkal (akkor, amikor Itáliában és máshol már évtizedek óta alkalmazták a fülesbástyákat, szabályos alaprajzú várakat) korszerűtlen falazású várakat erősítettek.

Ezért az ólasz rendszer is csak kis mértékben csökkentette a tovább fejlődő török harcmód előnyét.

Végül soron a török főerők döntő taktikai fölényben voltak és 1566-ban bármely várunk megvédését csak felmentő sereg biztosíthatta volna. Ezért is volt különösen indokolt, hogy a drinápolyi béke utáni évtizedekben országos méretekben korszerűsítsék a végvárakat.

Végül térjünk vissza a várharcokban előforduló 5 eshetőségre.

A vár megvédése, az itt tárgyalt 17 várharcban, 4-szer sikerült. Megismételt ostrom során ezek közül 2 vár végül török kézre jutott.

Ugyancsak ritkán, Szabács, Drégely, Szigetvár ostrománál fordult elő, hogy az őrség az utolsó katonáig folytatta reménytelen harcat.

Minden, vagy közel valamennyi védelmi lehetőségét kihasználva adta meg magát 8 vár őrsége: Zimony, Nándorfehérvár, Pétervárad, Valpó, Siklós, Esztergom, Temesvár és Gyula ostromában. Egyik feladást sem tulajdoníthatjuk a gyávaság vagy árulás megnyilvánulásának.

A tárgyalt várharcokban Székesfehérvár és Szolnok esett el idő előtt.

176 Altalában lásd *Marosi Endre*: Itáliai hadépítések . . . i. m. 33—36. o.

177 *Istvánffy Miklós*: i. m. 236. o. szerint „sinuosus agger”. — Ez a létesítmény a később contravallatio-nak nevezett körsánc előzménye.

178 Általános leírás: *Marosi Endre*: i. m. uo. 36—39. o.

Сzékesfehérvárott a polgárság és a belsóvár őrsége egy részének gyávasága és árulása, Szolнокon az erélytelen vezetés, valamint az őrség gyávasága vezetett feladásra. Döntő stratégiai következménnyel egyik árulás sem járt.

A harc nélkül kiürített várak közül Lippát emeljük ki, ahol azonban Aldana gyávaságát és árulását csak a sietségre vonatkoztatjuk, nem a kiürítés tényére.

1521—1566 között több száz erődítésünk került harc nélkül török kézre. 1—10 napi harc árán foglaltak el néhány tucat erődítést. 11—20 napi ellenállás dacára vettek be 4 várat, 20 napon túli ostrommal 5 várat. Komoly erőkifejtés ellenére sem boldogultak 4 várral, amelyek közül kettőt másodszorra vettek be.

Végvári rendszerünk egészének jelentőségét, ugyanakkor azonban az egyes várakért harcoló őrségek reménytelen hősiességét húzzák alá ezek az adatok.

ЭНДРЕ МАРОШИ
ТУРЕЦКАЯ ОСАДА КРЕПОСТЕЙ В ВЕНГРИИ
ВО ВРЕМЯ СУЛТАНА СУЛЕЙМАНА II.

Резюме

Империя Сулеймана II. вследствие постоянных походов уничтожила самостоятельное венгерское королевство и создала на одной части страны турецкое господство. Венгерское государство, даже после вступления на престол династии Габсбургов, не располагало необходимыми средствами для контрнаступления. В ходе заторможения и — в рамках международной борьбы за власть — припосаждения дальнейших турецких завоеваний развернулась стратегия активной обороны; совместное применение пограничных крепостей, солдат с лёгким вооружением и подвижного войска. Венгерские крепости были пригодными для такой стратегической роли. В то же время тактические возможности некоторых крепостей были чрезмерно ограниченными. Бой между средневековыми крепостями, которые были мало или не усовершенствованными, с длинными и тонкими стенами и башнями, с небольшой охраной и с другой стороны турками, нападающими преобладающим большинством живой силы и часто осаждающей пробивной силы, был неравным. В таком неравном бою перед защитниками стояли следующие возможности: защита крепости, бороться для последнего солдата, сдача на милость в последний период защиты крепости, предвременное окончание боя и эвакуация крепости еще до осады.

Оценки турецкой осады крепостей до наших дней были достаточно субъективными. Это проявляется в переоценке крепостей-победителей и часто в необоснованной и несправедливой критике сдающихся на милость крепостей и в первую очередь иностранных наёмных. Нет возможности объективно переоценить все осады турецких времён. Настоящая статья является экспериментом для обоснованной критики осады крепостей. В интересах этой цели рассматривает автор значительные турецкие осады эпохи Сулеймана II. Он сравнивает с одной стороны способы турецкой осады, а с другой развитие способа и возможностей защиты крепостей в Венгрии.

Статья состоит из четырёх частей: I. Основные проблемы. II. Важнейшие бои за крепости. III. Статистический анализ и графическое изображение. IV. Итоги.

Общей основой для сравнения осады разных крепостей может являться фактор времени по следующим этапам боя: окружение крепости, подход к стенам, пробитие стены и атака. В статье ставится проблема, каковы были шансы охраны крепости на задержку турецких сил до 10, 20, 30 дней. Перечислены все турецкие осады, которые длились больше 10 дней. Из числа более коротких осад автор перечисляет лишь несколько, так как он хочет создать модели на уяснение взаимосвязи тактического поражения охраны и стратегических соображений, а также проблемы «бороться до последнего солдата».

С 1521—1566 годов без боя пало и перешло в турецкие руки несколько десятков крепостей за 1—10 дневной бой. Несмотря на 11—20 дневного противодействия было взято 4 крепости и больше 20-и дневной осады 5 крепостей. Из 17-и случаев охрана вышла победителем всего 4 раза. Крепости Кёсег, Темешвар в 1551 г., Эгер, Сигетвар в 1556 г. После повторной осады турками были взяты крепости Темешвар и Сигетвар. Охрана трех крепостей: Сабач, Дрегель и Сигетвар боролась до последнего солдата. Охрана восьми крепостей сдалась после использования всех возможностей защиты. Эти Зимоень, Нандорфехервар, Петерварад, Вальпо, Шиклош, Эстергом, Темешвар (в 1552 г.) и Дюла. В связи с ними нельзя говорить не о трусости, не о предательстве. Две крепости попали в руки турецких сил раньше времени: крепость Секешфехервар пала из-за трусости и предательства бюргерства и городской охраны; крепость Солнок из-за нерешительности капитана крепости и из-за трусости охраны. Из числа крепостей сдавшихся без боя автор выделяет крепость Липпы. В данном случае трусость и предательство относятся к спешке и не к факту сдачи крепости.

ENDRE MAROSI

TÜRKISCHE FESTUNGSBELAGERUNGEN IN UNGARN ZUR ZEIT SOLIMANS II.

Resümee

Das Reich Solimans II. zerschlug im Zuge serienweiser Feldzüge das selbständige ungarische Königreich und besetzte einen Teil desselben. Der ungarische Staat verfügte auch nach der Thronbesteigung durch die Habsburger nicht über die Mittel zum Gegenangriff. Während des Abbremsens des weiteren Vordringens der Türken, dann — im Rahmen der internationalen Machtkämpfe — während der Aufhaltung derselben entwickelte sich die Strategie der aktiven Verteidigung: die gemeinsame Anwendung der Grenzfestungen und des Militärs mit leichten Waffen, sowie der beweglichen Armee. Die ungarischen Festungen waren für eine solche strategische Rolle geeignet. Demgegenüber waren die taktischen Möglichkeiten der einzelnen Festungen sehr beschränkt. Im ungleichen Kampf zwischen den dünne und hohe Wände und Türme aufweisenden, nicht oder nur ungenügend modernisierten mittelalterlichen Festungen mit geringer Besatzung einerseits, und den über eine große Übermacht an lebendem Material und Festungsartillerie von oft durchschlagender Kraft verfügenden Türken andererseits ergaben sich für die Verteidigung fünf Möglichkeiten: die Festung zu verteidigen, Kampf bis zum letzten Mann, im letzten Abschnitt der Verteidigung zu kapitulieren, vorzeitiger Abbruch des Kampfes und Evakuierung vor Beginn der Belagerung.

Die bisherigen Beurteilungen der türkischen Belagerungen dürften ziemlich subjektiv sein. Dies kommt in einem übermäßigen Lob der siegreichen Besatzun-

gen und in mehreren Fällen in einer unwürdigen und unbegründeten Beschuldigung der die Kapitulation wählenden Verteidiger (meistens ausländische Söldner) zum Ausdruck. Wir haben keine Möglichkeit sämtliche, um Festungen geführte Kämpfe zur Zeit der Türkenkriege im Zeichen der Objektivität umzubewerten. Die vorliegende Studie versucht die Beurteilung dieser Kämpfe auf eine sichere Grundlage zu stellen. In diesem Sinne überblickt der Verfasser die größeren türkischen Unternehmungen zur Zeit Solimans II. Er vergleicht die Entwicklung der türkischen Belagerungsmethoden einerseits, die ungarländischen Verteidigungsverfahren und -möglichkeiten andererseits. Die Studie ist in vier Abschnitte gegliedert: I. Aufwerfung des Problems. II. Die wichtigsten Belagerungen. III. Statistische Analyse. IV. Zusammenfassung.

Die meßbare gemeinsame Grundlage zum Vergleich der einzelnen Belagerungen ist der Zeitfaktor nach folgenden Kampfabchnitten: Umzingelung der Festung, Annähern der Mauern, Brechen der Mauern durch Artilleriebeschuß oder Sprengung, der Sturm. Die Studie sucht die Frage zu beantworten, welche Chancen die Besatzung hatte die Festung 10, 20 oder 30 Tage zu halten. Ohne Ausnahme befaßt sie sich mit den über 10 Tage anhaltenden Belagerungen. Von den kürzeren werden nur einige behandelt, da der Verfasser Modelle bezüglich des Zusammenhanges zwischen offener taktischer Niederlage der Besatzung und strategischen Interessen, zur Beleuchtung des Problems „Kampf bis zum letzten Mann“ schaffen will.

In den Jahren 1521—1566 gelangten mehr als hundert ungarische Festungen in die Hände der Türken. Im Laufe von 1—10 tägigen Kämpfen einige Dutzend. Trotz 11—20 tägigen Widerstandes haben sie 4 Festungen erobert, nach mehr als 20 Tage während der Belagerung 5. Von den 17 besprochenen Kämpfen gelang den Verteidigern nur in insgesamt 4 Fällen der Sieg Kőszeg [Güns], Temesvár (1551), Eger [Erlau], Szigetvár (1556). Von diesen gerieten Temesvár und Szigetvár bei neuerlichem Angriff in die Hände der Türken. Die Besatzungen von drei Festungen: Szabács, Drégely, Szigetvár (1566) kämpften bis zum letzten Mann. Acht Besatzungen ergaben sich, nachdem sie alle oder fast alle Verteidigungsmöglichkeiten ausgenutzt hatten: Zimony, Nándorfehérvár (Belgrad), Pétervárad (Petrovaradin), Valpó, Siklós, Esztergom (Gran), Temesvár (1552), Gyula. In diesen Fällen kann weder von Feigheit, noch von Verrat die Rede sein. Zwei Festungen gerieten vorzeitig in die Hände der Türken: Székesfehérvár (Stuhlweißenburg) infolge Feigheit und Verrat der Bürgerschaft und der Besatzung der inneren Stadt, und Szolnok infolge von energielosem Verhalten des Festungskommandanten, sowie der Feigheit der Besatzung. Von den kampflos geräumten Festungen hebt der Verfasser Lipca hervor, wo er die Feigheit und den Verrat Aldanas auf die Eile und nicht auf die Tatsache der Räumung bezieht.